ANTİK ÇAĞ'DAN XXI. YÜZYILA

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

SİYASET VE YÖNETİM-2

DEMOGRAFİ

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CİLT III

PROJE YÖNETİCİSİ
M. Âkif Aydın

EDİTÖR
Coşkun Yılmaz

YAYIN KURULU
M. Âkif Aydın
Coşkun Yılmaz
Feridun M. Emecen
Yunus Uğur
Tuncay Başoğlu
Mehmet İpşirli
Coşkun Çakır

KÜLTÜR A.Ş.
Genel Müdür
Nevzat Kütük
Proje Koordinatörü
Fatih Yavaş

İBB KÜLTÜR AŞ.

Maltepe Mahallesi
Topkapı Kültür Parkı
Osmanlı Evleri
Topkapı Zeytinburnu
34010 İstanbul
T: +90 0212 467 07 00
iletisim@kultursanat.org
www.kultursanat.org
ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9
ISBN: 978-605-9132-22-0
Seri No: Tarih Serisi - 1
Yayınevi No: 15321

BÖLÜM EDİTÖRLERİ
Dünya Ölçeğinde İstanbul
Yunus Uğur

Topografya ve Yerleşim
Mehmet Karakuyu

Siyaset ve Yönetim
Feridun M. Emecen
Coşkun Yılmaz

Demografi
Yunus Koç

Toplum
Arif Bilgin

Din
Hür Mahmut Yücer

İktisat
Coşkun Çakır

Ulaşım ve Haberleşme
Ali Akyıldız

Edebiyat, Kültür ve Sanat
Hatice Aynur

Mimari
H. İbrahim Düzenli

Eğitim, Bilim ve Teknoloji
Mehmet İpşirli
Salim Aydüz

Söyleşi: Hafızalarda İstanbul
Beşir Ayvazoğlu

BİLİM VE DANIŞMA KURULU
A. Haluk Dursun
Abdülhamit Kırmızı
Ahmet Emre Bilgili
Beşir Ayvazoğlu
Cemalettin Şahin
Çiçek Derman
Erhan Afyoncu
Fikret Sarıcaoğlu
Halil İnalcık
İlber Ortaylı
İskender Pala
İsmail E. Erünsal
Kemal Beydilli
Korkut Tuna
Mehmet Genç
Mustafa İsmet Uzun
Orhan Okay
Ömer Faruk Harman
Sadettin Ökten
Turhan Kaçar
Uğur Derman
Uğur Tanyeli

İLMÎ REDAKSİYON
Feridun M. Emecen
Kemal Beydilli
Tuncay Başoğlu
Ömer Faruk Harman
Mustafa İsmet Uzun
Turhan Kaçar
Cemalettin Şahin

RESİM ALTI METİNLERİ
Uğur Demir
Kemal Beydilli

SON OKUMA
Mustafa Birol Ülker

GÖRSEL EDİTÖR
Uğur Demir

GÖRSEL ARAŞTIRMA
M. Esat Coşkun
M. Erhan Demir
A. Fatih Yılmaz
Ahmet Önal
Kemalettin Kuzucu
Ramazan Demir
İrfan Dağdelen
Hasan Yapıcı

FOTOĞRAF
İsmail Küçük
Coşkun Aydın
A. Bilal Arslan
M. Esat Coşkun
Ersin Çetintaş
Ahmet Akman
Sercan Samancı
TSM- BOA- SMEY
İBB ATATÜRK KÜTÜPHANESİ
İSAM

İMLA VE TASHİH KONTROL
Mustafa Demiray

TASHİH KOORDİNASYONU
Sabahattin Yenice

BİBLİYOGRAFYA KONTROL
Abdülkadir Şenel

TASHİH
Pelin Aslan
Aylin Samancı
Semih Atiş

TASARIM
Bülent Erkmen

GRAFİK UYGULAMA
Barış Akkurt, BEK
Emre Çelik, BEK
Merve Çakıroğlu, MAS
Önder Sakıp Dündar, BEK
Sarp Sözdinler, BEK

BASKI VE RENK AYRIMI
Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mahallesi,
Soğuksu Caddesi, No: 3
Kağıthane – İstanbul
Tel: 0212 294 10 00
info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

İSAM
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
مركز البحوث الإسلامية
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi
No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul
T: +90 0216 474 08 50
isam@isam.org.tr
www.isam.org.tr

İSTANBUL
2015

PAYİTAHT İSTANBUL'DA OSMANLI MERASİMLERİ

AHMET ÖNAL*

İstanbul, payitaht oluşundan bu yana emperyal özelliklerinin bir gereği olarak resmî tören ve seremonilere sahne olmuş, hususiyle bu açıdan bir "merasimler kenti" vasfı kazanmıştı. Osmanlılar döneminde üç kıtaya yayılan imparatorluğun ana merkezi olarak resmî törenler Bizans dönemine nispetle biraz daha farklılaşarak sürdü. İmparatorluğun yönetim merkezi olması, sarayda divan toplantılarını özel bir merasim alanı hâline de getiriyordu. Öyle ki burası çeşitli meselelerini takip edenlerce merakla izlenen bir resmî merkez konumu kazanmış gibiydi. Saray merkezli merasimler için divan günlerinin özel bir önemi olduğuna şüphe yoktur. Öte yandan ordunun sefere çıkışı, hacıların payitahttan ayrılışı, kutsal günler ve dinî bayramlar, saray kaynaklı evlilik, doğum, sünnet, cenaze merasimleri, kılıç alayı ve Cuma selamlığı gibi resmî bir çerçeve kazanmış törenler durumundaydı. Bu törenler, saltanatın azametini görünür kılması ve padişahların, payitaht civarındaki gezi ve tebdil, dinlenme, eğlenme, spor gibi ihtiyaçlarına cevap vermesinin yanında, halkla ilişki kurulmasını, İstanbulluların eğlenmesini, şehirde toplum hayatının renklenmesini, dinî hayatın canlanmasını ve ticari hareketliliğin artmasını sağlayarak geniş bir fonksiyon ifa ediyordu.

Padişahların Biniş ve Tebdilleri

Osmanlı padişahlarının İstanbul ve çevresinde yaptıkları geziler, şehrin gerek gündelik hayatında gerekse mekânsal gelişiminde ve şekillenmesinde önemli izler bırakmıştır.

Padişahların İstanbul'da at veya saltanat kayığı ile gerçekleştirdiği günübirlik geziler, "biniş-i hümayun" olarak anılmaktaydı. İki tür biniş vardı: Padişahların, bir merasim dairesinde, maiyetleriyle ve mutat kıyafetleriyle yaptıkları aleni binişler; değişik kıyafetlerle ve tanınmayacak surette gerçekleştirdikleri tebdil binişleri. Tebdil binişleri ile padişahların tebdilen yaptıkları gezileri birbirinden kesin sınırlarıyla ayırt etmek güçtür. Ancak resmî görevlilerin kontrolü, İstanbul'un iaşesinin ve temel ihtiyaç maddelerinin tedariki ve bunların fiyatlarının denetimi gibi teftiş amaçlı tebdiller ile ziyaret, dinlenmek, eğlenmek, ibadet etmek veya bir alay geçişini izlemek maksatlı olanları arasında fark bulunduğu söylenebilir.

İlk grupta yer alan aleni binişler, saltanatın şiarından olup genellikle pazartesi ve perşembe günleri yapılmaktaydı. I. Abdülhamid devrine ait bir vesika, bu binişlerin maksadını açık bir şekilde izah eder. 1782 yangınlarında birçok kimsenin evsiz kalması, yiyecek sıkıntısı çekilmesi ve padişahın da binişleri terk etmesi üzerine sadrazam, I. Mahmud'un serhadlerden kederli haberler gelmesine rağmen buna devam ettiğini hatırlatarak, binişlerin ihmal edilmemesini rica etmiş ve bu sıkıntılı zamanda padişahı gören halka metanet ve sebat geleceğini bildirmiştir.[1]

Aleni binişler her ne kadar merasime tâbiyseler de bunlarda katı teşrifat kuralları uygulanmazdı. Padişah, binişin nereye ve ne surette yapılacağını; çuhadarlar, peykler ve solaklar gibi mutat alay maiyetinin yanı sıra sadrazam, yeniçeri ağası, çavuşbaşı gibi devlet ricalinden kimleri yanında götüreceğini silahdar ağaya bildirir, o da gerekli tebligatı yapardı. Biniş mahalli belli olunca Enderun ağaları, padişahtan önce buraya giderek hazırlık yaparlardı. Atla binişlerde diğer saltanat alaylarının aksine, padişahın geçeceği yollara asker sıralanmazdı. İstanbullular, rahatça padişahı izleyebilir, yardım taleplerini veya şikâyetlerini uzaktan dile getirebilirlerdi. Bu durumda, salma çuhadarları, şikâyeti olanları sadrazamın konağına götürür; hazinedarlar, yardım isteyenlere bir miktar para verirlerdi.

Deniz yoluyla yapılan binişlerde padişahlar, XVI. yüzyılda genelde "baştarda" denilen gemileri kullanıyorlardı. Sonraki tarihlerde, saltanat kayığını tercih etmişlerdir. Özel olarak yapılan bu kayıkların, görkemli, özenle işlenmiş koyu kırmızı kadife örtüsü olan kıç tentesi vardı. Padişah "köşk" denilen bu bölümde tek başına, müzeyyen yastıklara otururken ağalar bir

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

1 Biniş ve tebdillerin tarif ve tasnifi için bk. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 41-42, 44, 47.

1- Kanunî Sultan Süleyman'ın Cuma namazına giderken At Meydanı'ndan geçişi (Aelst)

2- Padişahın kır gezisi (Pertusier)

elleriyle kayığın kenarından tutarak ayakta durur, hususi olarak yetiştirilmiş acemioğlanları yine ayakta kürek çekerlerdi, yalnızca bostancıbaşı dümeni idare etmek için ara sıra oturabilirdi. Bu son vazife *Fatih Kanunnâmesi* ile bostancıbaşının uhdesine verilmişti.[2] Saltanat kayığında da yedek götürülür ve bunlar padişahın bulunduğu kayığı arkadan takip ederdi.

Padişahların deniz yoluyla yapacakları binişler, Kız Kulesi'nden ve hisarlardan atılan toplarla ilan edilirdi. Bunun üzerine İstanbullular, kayıklarla Boğaz'a akın ederlerdi. Saltanat kayığının önünde, içoğlanlarının bindiği "sandaliye" denilen altı kayık ilerler; bunların arkasındaki kayıkta ayakta duran dülbent ağası, Cuma selamlıklarında da yapıldığı gibi padişahın sorguçlu bir sarığını sağa sola eğip kaldırarak ve aşağı yukarı eğdirerek halkı selamlardı. Padişahın kayıkla geçişi sırasında, etraftaki gemiler, toplarını ateşleyerek selam verirlerdi.

Biniş yerine varıldığında, iskeleye kumaşlar serilir, padişah karadan getirilen atına biner, maiyeti de atlanır, bahçeye veya köşke gidilirdi. Binişlerde padişahın gidilen yerde önce sünnet namazı kılması âdetti. Günün programı bundan sonra başlardı. Bazen geceye kadar devam eden eğlencelerde, musiki

2 Fâtih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 16.

3- III. Selim saltanat kayığında (Melling)

dinleniyor; tombak, cirit, güreş, ok ve tüfek atma, at ve kayık yarışları gibi müsabakalar düzenleniyor; hayalbazların, cambazların, mukallidlerin, çengilerin, tavşan oğlanlarının vs. gösterileri izleniyordu. Kimi zaman, bizzat padişah da ok veya tüfekle atış yapıyordu. Mesela III. Selim, 1790'da Gülhane'de yapılan binişte, 434 adım mesafeden tüfekle yumurtayı vurmuş ve bunun hatırasına bir kitabe dikilmişti.[3] Eğlenceler tamamlanınca aynı veya ertesi gün gelindiği gibi saraya geri dönülürdü.

Ziyaret edilen yerlerde padişahın dinlenmesi için devlet adamları tarafından "biniş kasrı" denilen ve bazıları hâlâ İstanbul'u süsleyen küçük köşkler yaptırılmıştır. Davut Paşa Kasrı yakınındaki köşk bu amaçla II. Mahmud zamanında inşa edilmiştir. Baltalimanı'ndaki köşk Valide Kethüdası Yusuf Ağa tarafından III. Selim için, Beykoz Kasrı ise Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından Sultan Abdülmecid için aynı amaçla yaptırılmıştır. Bu son kasır tamamlandığında tahta Abdülaziz geçtiğinden kasır ona armağan edilmiştir.[4]

3 Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü 1802-1809*, İstanbul 2007, s. 16-17.

4 Abdülkadir Özcan, "Biniş", *DİA*, VI, 184-185.

XVI. yüzyıl padişahlarının İstanbul'da yaptıkları gezilere dair elimizdeki kaynaklar sınırlı olmakla birlikte yine de bazı malumata ulaşmak mümkündür. 1532-1540 arasında İstanbul'da bulunan Venedikli Luigi Bassano'ya göre, Kanunî Sultan Süleyman'ın kullanımı için genellikle çok güzel ve altınla işlenmiş dört fırkateyn veya iki direkli yelkenli bulunur, padişah bunlardan biriyle Asya yakasına geçerdi. Kanunî, avdan büyük zevk alır, yaz-kış havanın durumuna aldırmadan ava çıkar, kalabalık bir maiyet kendisine eşlik ederdi. Ayrıca güreşlerden çok hoşlanır, oldukça çok sayıda bulundurduğu, hepsi de ücretli olan ve hususi kıyafetler giyen güreşçilerine müsabakalar düzenlettirir, başarılı olanlara kendi eliyle para verirdi.[5]

II. Selim'in, Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'nın ve III. Murad'ın da İbrahim Paşa'nın baştardasıyla Boğaz gezisine çıktığı; III. Mehmed'in ceddi Kanunî gibi Hasbahçe'deki tersanede bir baştarda-i hümayun, diğer adıyla "hünkâr baştardası" yaptırıp Kaptanıderya Cigalazade Sinan Paşa ile Boğaz'ı gezdiği bilinmektedir. XVII. yüzyılda biniş yapılan ve "hadâik-i hassa" denilen belli başlı saray

5 Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangi, İstanbul 2011, s. 67-68.

bahçeleri, Tokat, Kandilli, Mirgûn, Kalender, Sultaniye, Büyükdere, Kuleli, Üsküdar, Tersane, Florya, Kâğıthane, Akpınar, Çatalca ve Karaağaç bahçeleriydi.

XVIII. yüzyılda, I. Mahmud zamanından itibaren karşımıza çıkan ve padişahların gündelik hayatını konu edinen ruznameler sayesinde binişler ve tebdiller, yakından takip edilebilir. Bunların tetkikinden, padişahların, sarayda kapalı bir hayat sürdürmedikleri, İstanbul'un günlük yaşamına faal olarak dâhil oldukları ve bunu yönlendirdikleri görülür. Mesela mehtaplı gecelerde kayıkla Boğaz'da gezmeyi çok seven I. Mahmud'un bu şahsi zevki, zamanında İstanbul eğlence hayatında kendine has bir kültür oluşturmuştur.

Aynı şekilde, Sadabad ve Boğaziçi gibi bölgelerin İstanbul'un şehir dokusuna eklenmesi ile padişahların gezileriyle ortaya koydukları buralara yönelik ilgileri arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Topkapı Sarayı ile çevresindeki yalı, köşk ve bahçelerin yanı sıra gezilerini Dolmabahçe, Taksim, Okmeydanı, Büyükçekmece, Kemerler, Küçüksu, Beykoz, Çamlıca tepeleri gibi İstanbul'un her iki yakasında birçok noktaya uzatan I. Abdülhamid zamanında, binişler dolayısıyla Büyükdere'ye kadar sahilden bir araba yolu yapılmıştır.[6]

Divan-ı Hümayun Toplantıları ve Elçi Kabulü

Divan-ı hümayun, XVII. asrın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet işlerinin idaresinde ana mekândı. Bu tarihten itibaren yönetimdeki ağırlığını tedricen kaybetse de katı ve teferruatlı bir teşrifat müessesesi olarak imparatorluğun son zamanlarına kadar muhafaza edildi.

Divan'ın toplanacağı gün, sabah namazı vaktinde yeniçeri ağası, süvari bölükleri ağaları ve bir miktar yeniçeri, Ayasofya Camii'nin Bâb-ı Hümayun tarafındaki minaresi önünde muayyen yerlerini alırlardı. Sabah namazlarını konaklarında veya genellikle Ayasofya'da kılan divan erkânı da buraya gelip mevkilerine göre yerleşirlerdi. Rütbeleri küçükten büyüğe doğru olacak şekilde en son buraya gelen vezirler kendi aralarında selam alıp verirler, bu sırada "alkış" denilen yüksek sesle ululama yapılırdı. Toplanma işi tamamlanınca meydan duacısı yüksek sesle dua eder, hep birlikte okunan Fatiha'dan sonra sarayın kapısı açılır, herkes teşrifat sırasına göre içeriye girmeye başlardı.

İlk gruptaki nişancı, defterdarlar ve kadıaskerler, Kubbealtı'na gider, içeri girmeyip vezirlerin gelmesini

4- Divan-ı hümayun toplantısı (Ârifî, *Süleymânnâme*)

beklerlerdi. Ortakapı'dan itibaren başlarında ikinci vezir olduğu hâlde, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdasının refakatinde en arkadan gelen vezirlerin iştirakiyle bütün erkân Divanhane'ye girer, herkes yerine geçer, sadrazamın gelmesi beklenirdi. Bu esnada Divanhane'dekilere, mevsimine göre buzlu şerbet veya macun ikram edilirdi. Sadrazam, Divan azalarının kendisini bekledikleri haber verilince kalabalık maiyetiyle birlikte saraya gelir, Ortakapı'nın önünde atından inerdi. Zira padişahtan başka hiç kimse bu kapıdan içeri at üstünde giremezdi. Daha sadrazamın Ortakapı'ya geldiği haber verilince Divanhane'dekiler dışarı çıkıp iki sıra hâlinde dizilirlerdi. Sadrazam, Bâbüssaâde'yi selamladıktan sonra geriye döner, kendisini bekleyenleri de selamlayarak Divanhane'ye girer, diğerleri de onu takip ederlerdi.

Herkes yerine geçip ayakta bekler, sadrazam getirilip kendisine teslim edilen hazinenin mum mührünü bozduktan sonra oturulurdu. İki görevli hazine

6 Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid*, s. 41-53.

5- Padişahın Divan-ı hümayun görüşmelerini takip ettiği kafes

önünde Fetih suresini okumaya başlar, ocak muhzırı kapıkulu askerlerinin memnuniyetinin nişanesi olarak Divan erkânına akide şekeri ikram ederdi. Sure bitince yeniçerilere çorba dağıtılırdı. Yeniçerilerin çorbayı kabul etmemeleri isyan alameti olup bu haber derhâl sarayın surlarından İstanbul sokaklarına taşar, halkta büyük bir korku uyandırırdı. Böyle bir hadise yaşanmazsa mutat hazırlıklar devam eder, hazine ve defterhaneden o gün kullanılacak defterler Divanhane'ye getirilirdi. Reisülküttabın, sadrazamın sol yanına telhis kesesini bırakması; divitdar efendinin, sadrazamın önüne peşkir ve divana gelip Müslüman olanlar ile fakirlere verilmek üzere kese içinde para koyup çekilmesiyle hazırlıklar biterdi. Nihayet çavuşbaşı ağasının asasını yere vurmasıyla toplantı başlardı.

Genellikle öğlene kadar süren toplantı, yine çavuşbaşı ağasının asasını yere vurmasıyla sona ererdi. Divanhane'ye, sadrazamın, vezirlerin ve kadıaskerlerin önlerine birer sofra kurulurdu. Elçi kabul edilen divanlarda elçinin maiyeti kalabalıksa nişancı ve defterdara da ayrı sofralar kurulur, elçilik heyetindekiler itibarlarına göre bu beş sofraya dağıtılırlardı. Divanda hizmet eden görevlilere ayrı sofra kurulmaz, bunlar erkân-ı devletin önünden kalkan sofralardaki yemeklerden yerlerdi. Aynı zamanda bir mesele için divana gelmiş halka da yemek verilirdi. Yemekler, arz günüyse, padişahın arz için müsaade verdiğine dair hatt-ı hümayunun okunmasından, divan, ulufe divanı ise ulufelerin dağıtılmasından sonra yenirdi.

Yemek bitince, arz günü değilse ve lüzum görülürse, divan bir süre daha devam ettirilir, görüşülecek mesele kalmayınca toplantı sona ererdi. Evvela yeniçeri ağası ve bölükbaşılar meydandan ayrılır, ardından kadıaskerler de divandan çıkıp giderlerdi. Çavuşbaşı, sadrazamdan mühr-i hümayunu alır, hazine ve defterhaneyi mühürler, ardından getirip iade ederdi. Mühür alınıp verilirken herkes ayağa kalkardı. Müteakiben sadrazam Divanhane'den çıkıp Bâbüssaâde'yi selamlar, bu sırada vezirler dışarı çıkıp Ortakapı'da atlarına binerek Bâb-ı Hümayun önündeki selam yerlerine giderlerdi. Sadrazam, her bir vezire selam vererek önlerinden geçer, onlar da sırayla birbirlerini selamladıktan sonra dağılırlardı. Eğer arza girilecekse sırasıyla yeniçeri ağası, kadıaskerler ve vezirler padişahın huzuruna çıkıp ondan sonra dağılırlardı.

Divan-ı hümayun, üç ayda bir kapıkuluna ulufe tevzi etmek üzere toplanır, buna "ulufe divanı" denilirdi. O gün Divanhane'de bir taraftan müzakerat devam ederken bir taraftan da yeniçerilere dağıtılacak ulufeler torbalarla buraya getirilirdi. Bunlar tamamlanınca sadrazam padişaha bir telhis göndererek ulufeyi dağıtmak için izin ister, padişahın müsaadesi üzerine tevzi işine başlanırdı. Ulufe dağıtılmadan önce yeniçerilere saray mutfaklarından çorba, pilav ve zerde, şayet ramazansa sadece söğüş verilmesi âdettendi. Yemekler, Bâbüssaâde'nin önüne bırakılır, Ortakapı'da bekleyen yeniçeriler başçavuşun elbisesinin eteğiyle verdiği işaretle hep birlikte koşarak yemeklerini alırlar ve avluda yerlerdi. Yemekten sonra tekrar Ortakapı önünde toplanırlardı. Başçavuş burada yüksek sesle bir gülbânk çeker, sonunda "Hû diyelim Hû!" deyince bütün yeniçeriler de hep bir ağızdan hû çekerlerdi. Böylece ulufe dağıtımına başlanırdı.

İstanbul'a gelen elçiler, ilk defa huzura çıkacakları zaman sarayda evvela Kubbealtı'na, sonra Arzodası'na alınırlardı. Elçilerin kabulü için kurulan divana "elçi divanı" denirdi. Elçiler, hükümdarlarının namelerini takdim etmeleri için Divan-ı hümayuna arz günleri davet

6- Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Hollanda Elçisi Calkoen'e Divan'da ziyafet vermesi (Vanmour)

edilirlerdi. Ancak, acil bir durum yoksa elçiler genellikle ulufe divanına kabul edilirler, böylece Osmanlı'nın ihtişamı kendilerine izlettirilirdi. Hem ulufe dağıtılan hem de elçi kabul edilen divanlara "büyük divan" veya "galebe divanı" denilirdi.

Bu merasim dolayısıyla Kubbealtı ve Arzodası başta olmak üzere elçinin ziyaret edeceği ve göreceği yerler, halılar, kıymetli eşya ve mücevherlerle süslenirdi. Elçinin ikametgâhı İstanbul'daysa konağına, Galata'daysa Bahçekapı İskelesi'ne, kendisini ve maiyetini saraya getirmek için özel olarak atlar ve bir miktar çavuş gönderilirdi. Alay Köşkü'nün önünden geçerek saraya ulaşan elçi Ortakapı'da atından indirilir, kapıcıbaşıların odasında biraz dinlendirilir, yeniçerilerin pilav ve zerdeye koşacakları sırada İkinci Avlu'ya alınıp Kubbealtı'na götürülürdü.

Gelen bir gayrimüslim elçiyse, sadrazam, ayağa kalkmamak için daha elçi Divanhane'ye girmeden Divit Odası'na gider, elçi içeri girdiği anda sadrazam da gelirdi. Sadrazam, içeriye girince divan erkânı ayağa kalkar, bu durumda elçi kendi devletine hürmeten ayağa kalkıldığını düşünürken, divandakiler ise kendilerini sadrazam için ayağa kalkmış kabul ederlerdi. Müslüman devletlerin elçileri için bu usule başvurulmaz, sadrazam Divanhane'de bekler, elçi içeri girince herkes ayağa kalkardı. Ulufe dağıtımı bitince, elçinin kendisi sadrazamın, maiyeti de diğerlerinin sofrasında yemek yerdi. Yemeğin ardından elçinin Arzodası'nda padişahın huzuruna çıkartılması hazırlıkları yapılırdı.

Elçinin huzura kabulünde, normal arz günlerindeki sıralamaya riayet edilirdi. Yeniçeri ağası ve kadıaskerler arzdan çıkıncaya kadar elçi Bâbüssaâde'de bekletilir, kendisine ve maiyetine hilatlar giydirilirdi. Arz sırası vezirlere gelince elçinin ve yanındakilerin kollarına ikişer kapıcı girer, bu surette Arzodası'na alınırlar ve padişahın önünde eğilerek selam verirlerdi. Elçinin huzura kabulü için hükümdarından padişaha hitaben name ve hediyeler getirmesi şarttı. Elçinin mirâlem ağaya teslim ettiği name,

7- II. Osman'ın Hotin seferi için Sancak-ı Şerif ile birlikte İstanbul'dan ayrılışı (Nâdirî, *Şehnâme*)

küçükten büyüğe doğru sıralanmış vezirler tarafından elden ele geçirilerek sadrazama ulaştırılır, o da bunu padişahın yanındaki mindere bırakırdı. Padişahın namesi de aynı şekilde elçiye ulaştırılırdı. Padişahın elçiye söyleyeceği bir şey varsa doğrudan sadrazama hitap eder, şayet konuşmayacaksa işaret eder ve elçi dışarı çıkartılırdı.

Ordunun Sefere Uğurlanması ve Karşılanması

Osmanlı ordusu sefere giderken tuğların ve Sancak-ı Şerif'in çıkartılması, ordugâhın kurulması, ordunun uğurlanması ve seferden dönüşte karşılanması, İstanbul'da resmî merasimlere ve halkın çeşitli kutlamalarına vesile olmaktaydı.

Padişahın komutasında gerçekleştirilen seferler "sefer-i hümayun" olarak adlandırılır ve bu dönemlerde ordunun cepheye uğurlanması hayli haşmetli olurdu. Sefer-i hümayun kararı verildiğinde ilk yapılan merasim, müneccimbaşı tarafından belirlenen eşref saatte padişahın tuğlarından ikisinin çıkartılmasıydı. Bu merasime vezirler ve şeyhülislam başta olmak üzere bütün devlet ricali katılır, bunun için kendilerine, bir gün öncesinden davet tezkireleri yazılarak resmî kıyafetleriyle Ortakapı'da hazır bulunmaları bildirilirdi.

Merasim günü, herkes yerini alınca sadrazam alayla saraya gelir, Enderun'dan tuğların hazır olduğu haber verilince aynı alay düzeniyle Bâbüssaâde önüne geçilirdi. Fetih suresinin okunması, davetli şeyh efendilerden birisinin dua etmesi, nihayet Fatiha'dan sonra arzağalarının ellerinde tuğlar Bâbüssaâde'den çıkarılırdı. Tuğlardan sağ taraftakini sadrazam, sol taraftakini şeyhülislam alır, götürüp Cebehane, Bâb-ı Hümayun, Ortakapı veya Bâbüssaâde önündeki kovasına yerleştirirlerdi. Nakibüleşrafın veya şeyhülislamın duasıyla saraydaki merasim sona ererdi. Aynı gün sadrazam ve diğer tuğ sahipleri de Bâbıâli ve kendi konaklarının merdivenleri dibine tuğlarını dikerlerdi. Bu surette İstanbul halkı sefere çıkılacağından haberdar olurdu.

Padişahın tuğlarının çıkartılmasından birkaç gün sonra sadrazamın riyasetindeki rical, seferin istikametine göre Davutpaşa, Çırpıcı Çayırı veya Üsküdar'a giderek otağ-ı hümayunun kurulacağı yeri tespit ederlerdi. Tuğ ve otağı-ı hümayunun ordugâha nakli de merasimle yapılırdı. Sefere katılacak ricalin tuğları sabah erkenden tuğcular tarafından Bâbıâli'ye getirilir, sonra mehter eşliğinde alayla saraya gidilirdi. Önce padişahın tuğları, ardından Beyazıt'taki çadır mehterleri kışlasından otağ-ı hümayun teslim alınır, yine alay düzeniyle ordunun toplanacağı yere gidilirdi. Tuğların çıkartıldığı gün orduyla birlikte sefere memur edilen İstanbul esnafı da Sultanahmet Camii avlusunda toplanır, ertesi gün padişahın ve halkın izlediği büyük bir alayla ordugâha giderdi.

Sefere uğurlama merasiminin en heyecanlı günü, "büyük alay"ın yapılacağı gündü. Sabah devlet ricali alay tertip etmek ve Sancak-ı Şerif'in ihracı için sarayda toplanırdı. Sancak-ı Şerif, alaydan önce başka bir yoldan ordugâha gönderilirdi. Sarayda fetihhanlar tarafından Feth-i Şerif, sultan şeyhlerinin birisi tarafından seferin zaferle neticelenmesi için dualar okunur, dua bitince padişah Bâbüssaâde'den çıkardı. Hazır bulunanlar derhâl alay tertibi alır ve sokakları dolduran halkın methiyeleri, duaları ve mehteran eşliğinde ordugâha doğru ilerlenirdi. Padişahın geçeceği yollarda, meydanlarda, sokak başlarında kurbanlar kesilirdi.

Sadrazam sefere memur edilmişse, padişah, buna dair bir hatt-ı hümayunla birlikte bir de mücevher işlemeli kılıç gönderirdi. Devlet ricaline, sefere tayin edildiklerinin işareti olarak hilat giydirilir, padişah tarafından kendilerine atlar hediye edilirdi. Sadrazamın tuğlarından birisinin Bâbıâli önüne dikileceği merasimde de devlet ricali hazır bulunurdu. Gerek otağ yerinin tayininde gerekse sadrazamın tuğlarının ordugâha naklinde yine alaylar tertip edilir, ancak bunlar padişahınki kadar kalabalık olmazdı.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Sancak-ı Şerif'in seferlere götürülmesi âdet oldu. Böylece Sancak-ı Şerif'in serdar-ı ekreme tesliminde ve dönüşte geri alınmasında hususi bir merasim yapılmaya başlandı. Sancağın teslim alınacağı gün devlet ricali sabah erkenden sarayda toplanır, en son sadrazam kapıhalkıyla birlikte mehter eşliğinde buraya gelirdi. Bizzat padişah, Sancak-ı Şerif'i Hırka-i Saadet Odası'ndaki sandukasından çıkarıp genellikle burada, bazen de Arzodası'nda sadrazama teslim ederdi. Sadrazam, Sancak-ı Şerif'i Ortakapı'ya getirip kovasına yerleştirir, Feth-i Şerif okunur, sonra büyük alayla ordugâha gidilirdi. Buraya varıldığında sadrazam, sancağı muhafaza edileceği hususi çadıra kendi eliyle yerleştirirdi.

8- III. Mehmed'in Eğri seferi dönüşü İstanbul'da karşılanması (Ta'lîkîzâde, *Eğri Fetihnâmesi*)

Ordu, cepheden döndüğünde de payitahtta merasimle karşılanırdı. Rumeli'deki seferlerde dönüşte padişah, Topkapı veya Edirnekapı'dan şehre girip büyük alayla saraya ulaşırdı. Sadrazam veya vezirlerden birinin komutasındaki seferden avdette, padişah da Davutpaşa'ya kadar gelir, buradaki ziyafetin akabinde orduyu beklemeden şehre dönerdi. Büyük alayla İstanbul'a giren sadrazam doğruca saraya gider, Ortakapı'dan itibaren omzunda taşıdığı Sancak-ı Şerif'i padişaha iade ederdi. Padişahın ve serdar-ı ekremin Asya'daki seferlerden dönüşünde karşılama merasimi Üsküdar'da yapılır, genellikle buradan Eyüp İskelesi'ne çıkılır, Edirnekapı'dan büyük alayla saraya gidilirdi.

Seferin başarıyla neticelendiği dönemlerde, hem bu haberin İstanbul'a ulaşmasının hem de ordunun cepheden dönmesinin payitahtta bayram havası yarattığına dair kaynaklarda birçok emsal vardır. Luigi Bassano, Kanunî seferden döndüğü zaman bütün şehir halkının kendisini karşıladığını, İstanbul'da üç gün üç gece dükkânların açık kaldığını, bu süre zarfında devamlı yenilip içildiğini yazar.[7] Nitekim Kanunî'nin kaynaklarda "Alaman seferi" ismiyle zikredilen 1532'deki Avusturya seferinden dönüşü ve bu seferde kazanılan muvaffakiyetler münasebetiyle İstanbul, beş gün beş gece boyunca donatıldı, Bedesten başta olmak üzere çarşı pazar açık tutuldu, ziyafetler verildi.[8] II. Osman da Hotin seferi dönüşünde İstanbul'da üç gün üç gece şehir donanması yaptırdı, ancak kutlamalar esnasında padişahın henüz kundaktaki şehzadesi Ömer'in serseri bir kurşunun kurbanı olması yaşanan sevinci gölgeledi.[9]

IV. Murad'ın Revan'ı fethettiği haberi İstanbul'a ulaşınca Kaymakam Bayram Paşa, bunu Saray Köşkü sahilinden toplar attırarak ilan edip dört gün dört gece şehir donanması yaptırdı. Ayrıca İstanbul surlarını, Galata Kulesi'ni ve Tophane'yi tamir ettirip beyaza boyattı. Padişahın İstanbul'a dönmesiyle bir hafta daha geceli gündüzlü donanma yapıldı. Bağdat'ın fethi haberi de payitahtta yirmi gün yirmi gece şehir donanması yapılarak ve toplar atılarak kutlandı. IV. Murad, İstanbul'a döndüğünde bir hafta boyunca şehir donanması yaptırdı. İstanbullular evlerinin kapılarına ikişer, hatta bazıları onar kandil astılar.[10]

Osmanlı donanmasının her yıl denize açılması, II. Bayezid döneminde âdet olmuş, bu âdet XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Donanmanın hem gidişi hem de geri dönüşünde merasim yapılırdı. Merasim genellikle Yalı Köşkü'nde, padişahın huzurunda icra edilirdi. Buraya en son kaptanıderya gelir, köşkte sadrazam ile arza girer, kendisine hilat giydirilirdi. Kaptanıderya Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatı ve Beşiktaş'taki türbesine defni sonrası, donanmanın Yalı Köşkü'ndeki merasimi müteakiben buraya gelmesi kanun oldu. Donanma, üç günü geçmemek şartıyla, burada demir atar, Hayreddin Paşa'nın türbesi ziyaret edilir, kurbanlar kesilir, harekâtın başarısı için dua edilir, Dolmabahçe'de kurulan çadırlarda devlet erkânına ziyafet verilirdi. Donanmanın İstanbul'a dönüşünde yine padişahın katılımıyla Yalı Köşkü'nde bir merasim yapılırdı. Bunların haricinde yapımı bitmiş bir kalyonun denize indirilmesi de padişahın katıldığı bir merasimle olurdu.

Surre Alayı

Kelime olarak "para kesesi" anlamına gelen *surre*, padişahın her yıl hac zamanında Mekke ve Medine'ye gönderdiği parayı ifade için de kullanılır. Padişahlar paranın yanı sıra Haremeyn'e hilat, kaftan, yiyecek gibi hediyeler de gönderirler ve bunların hepsine birden "surre-i hümayun" denirdi. Bunlar, Mekke ve Medine'de

7 Bassano, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, s. 65.

8 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, c. 2, s. 155.

9 Feridun Emecen, "Osman II", *DİA*, XXXIII, 453-456.

10 *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târihi*, haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003, c. 2, s. 1039-1040, 1105, 1124.

oturan seyyid ve şerifler ile bölgenin ileri gelenlerine, fakirlere ve hacılara zarar vermemeleri beklentisiyle hac güzergâhı üzerindeki bedevilere dağıtılırdı. Ayrıca surreyle birlikte her yıl, Kâbe kapısı perdesi ve kuşağı, Ravza-i Mutahhara ve sahabe kabirlerinin örtüleri gönderilirdi.

Mekke ve Medine halkına hediye ve para gönderme geleneği Abbasîler devrinde başlamış, sonraki İslam devletleri bunu devam ettirmiştir. Osmanlılarda bilinen ilk surre, Yıldırım Bayezid tarafından Edirne'den gönderilmiştir. Bir hürmet nişanesi olarak başlayan bu uygulama, İstanbul'un fethinden sonra buraya taşındı. Yavuz Sultan Selim 1517'de Mısır'ı ele geçirdiğinde Mekke şerifi oğlunu, kutsal emanetler ve Mekke'nin anahtarıyla birlikte padişaha göndermesiyle Haremeyn, Osmanlı idaresine girdi. Hicaz'ın Osmanlı yönetimine geçmesiyle "Hadimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn/Mekke ve Medine'nin Hizmetkârı" unvanını alan Osmanlı padişahları bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonunu da üstlendiler. Böylece Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren imparatorluğun sonuna kadar surre, birkaç istisna dışında, her yıl resmen ve düzenli olarak gönderildi. Hatta bazı yıllar, surre masrafları borç alınarak karşılandı.

Surre alayı, İstanbul'dan gösterişli bir merasimle uğurlanırdı. Hazırlıklar aylar öncesinden başlar, hac yolu üzerindeki idarecilere surrenin ve hacıların emniyetle yolculuk yapabilmelerini sağlamaları yolunda emirler gönderilirdi. Devlet adamlarından birisi surre emini tayin edilirdi. Emin, surrenin gideceği yere sağ salim ulaştırılmasından mesuldü. Ayrıca Haremeyn'e, padişahın hediyelerinin yanı sıra, İstanbul halkının feraşet çantaları içindeki hediyelerini götürmek ve bunlara karşılık olarak Mekke'den aynı çantalarla gönderilen hediyeleri getirmekle de mükellefti. Bu feraşet çantalarının bir yanına gönderenin, öteki yanına da hediyeyi alacak kimsenin ismi yazılırdı.

Surre alayının hazırlanmasında bütün sorumluluk 1587'den itibaren Dârüssaâde ağasındaydı. 1836'da bu vazife Haremeyn Evkaf Nezareti'ne verildi. Yolun uzunluğu ve nakil vasıtalarının yetersizliği yüzünden surre alayı, 12 Receb'de sarayda yapılan törenle İstanbul'dan yola çıkartılırdı. Merasime katılacaklar bir gün evvelinden saraya davet edilirler; kaptanıderyaya, alayı Üsküdar'a geçirecek çekdiriyi Eminönü'ndeki iskelede hazır bulundurması bildirilirdi. Topkapı Sarayı'nda da süslenmesi gereken yerler, nefis kumaşlarla tezyin edilirdi. Surre merasimi önceleri III. Mehmet Köşkü'nde yapılırdı. Sonraki tarihlerde başta Kubbealtı olmak üzere

9- Topkapı Sarayı'ndaki Mermerlik Kasrı'nda Mekke'ye gidecek surrenin surre eminine teslimi (d'Ohsson)

İkinci Avlu, merasimin ana mekânı oldu. Kubbealtı'nın karşısına surre keselerinin ve diğer eşyanın konulacağı bir çadır kurulurdu. XVIII. yüzyılda bugüne mahsus olmak üzere padişah için bir otağ-ı hümayun ve devlet erkânı için de birkaç çadır dikilerek merasim sırasında kullanılmışlardır.

Ertesi gün saraya gelen davetliler önce Dârüssaâde ağasının divan odasına alınır, burada ilk merasimler yapılırdı. Padişahın gelmekte olduğu haber verilince davetliler karşılama için hazırlanırdı. Bâbüssaâde'den atla çıkan padişah, Kubbealtı'nda nişancının makamına otururdu. Çadırda surre keseleri sayıldıktan ve defterler mühürlendikten sonra Dârüssaâde ağası, surre eminiyle padişahın huzuruna çıkar, surre defterlerini ve nâme-i hümayunu emine teslim ederdi. Sureler, naat okunur,

10- Surre çantası (Üsküdar Belediyesi Arşivi)

dualar edilirken, mahmil-i şerifin yüklendiği dişi deve ile onun yedeği meydanda dolaştırılırdı. Daha sonra Dârüssaâde ağası deveyi dolaştırmaya başlar, üçüncü tur sonunda padişahın işaretiyle devenin gümüş zincirini emine, ipek yularını sakabaşıya teslim ederdi. Böyle bir işaretin gelmemesiyle azledilmiş olan ağa, surre alayıyla Mekke'ye giderdi.

Mahmil-i şerifi taşıyan deve başka bir işte kullanılmaz, yola gidemez hâle gelince sarayın ahırına çekilerek ölünceye kadar burada tutulurdu. Mahmil-i şerif, hususi olarak dikilir, üzerlerine ayetler, salat ü selamlar ile devrin padişahının ismi işlenir, gerektiğinde yenilenir, eskileri sarayda saklanırdı. Son dönem hatıralarına göre, mahmil-i şerif, yolculuk öncesinde Dârüssaâde ağası tarafından Harem Dairesi'ne götürülür, burada sultanlar, kadınefendiler ve kalfalar tarafından ziyaret edilirdi. Sarayın iki eski kalfası, her bir sultan ve kadınefendinin hediye ettiği kumaşlarla mahmil-i şerifi süslerdi. Merasim günü, mahmilin yüklendiği deve de kınayla, kumaşlarla özenle süslenirdi. Hatta İstanbul'da haddinden fazla süslü kadınlar için, "surre devesi gibi" deyimi kullanılırdı. Bu deve, Hz. Peygamber'in devesini, üzerinde taşıdığı mahmil-i şerif de Hz. Peygamber'i ve ailesini götüren mahmili temsil ettiğinden gerek İstanbul'da gerekse geçtiği yollarda büyük ihtiram görürdü.

Padişahın huzurundaki merasim bitince Ortakapı'dan itibaren alay kurulurdu. Alayın başında, elinde Mekke şerifine yazılmış nâme-i hümayunla surre emini at üzerinde ilerler, diğerleri onu takip eder, saray ağaları ve mazul değilse Dârüssaâde ağası Bâb-ı

11- Surre alayı Beşiktaş'ta (d'Ohsson)

Hümayun'a gelince alayı uğurlayıp geri dönerlerdi. Alay şehirde dolaştırılıp en son Alay Köşkü, Hocapaşa, Bahçekapı yolundan iskeleye gelir, surre burada bekleyen gemiye nakledilir ve alay dağılırdı.

Surre, Üsküdar'da da resmî merasimle karşılanırdı. Meydanda toplanan ahalinin arasından geçen alay, Doğancılar'daki önceleri kadının, sonraları mutasarrıfın konağına ulaşır, surre yola çıkacağı güne kadar burada muhafaza edilirdi. Aziz Mahmud Hüdayî ve Nasuhî Efendi dergâhları ziyaret edilir, gecikenler gelip alaya yetişir, son hazırlıklar tamamlanırdı. Belirlenen günde Doğancılar'dan sabah namazı vaktinde tekrar yola çıkan surre alayına Ayrılık Çeşmesi'ne kadar halk ve devlet erkânı eşlik ederdi. Burada son vedalar yapıldıktan sonra surre alayı ve hacılar, Haremeyn'e doğru yola çıkardı.

Surre alayı 1864'e kadar katır ve develerle gönderilirken, bu tarihten sonra deniz yoluyla da gönderilmeye başlandı. Hicaz Demiryolu'nun yapımından itibaren trenle yollandı. Ayrıca yolculuk süresinin kısalmasıyla 15 Şaban'da gönderilmeye başlanmış, Topkapı Sarayı'nın terk edilmesiyle merasim ve alaylar diğer saraylara taşınmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda surrenin hazırlandığı ve merasim günü padişahın alayı izlediği hususi bir oda vardır. Bir yenilik olmak üzere bu dönemlerde, surrenin Üsküdar'a nakli esnasında 13 pare top atılması ve Üsküdar'daki

merasimde bandonun kullanılması teşrifatta yerini almıştır.

Hac dönüşünde surre alayı, Kartal'dayken, Üsküdar'a gelmek için izin ister, müsaade alınca hareket eder ve Üsküdar'da merasimle karşılanırdı. Buradan gemiyle Eyüpsultan'a nakledilirdi. Ertesi gün saray görevlileri, ulema ve meşayih tarafından mahmil-i şerif tekrar kurulur, alay düzeniyle Edirnekapı'dan şehre girilirdi. Sokakları dolduran halkın tekbirleri, duaları, gözyaşları arasında saraya ulaşılır, devlet ricali Ortakapı'da mahmil-i şerifi karşılar, padişahın önüne getirirlerdi. Mekke şerifi, cüluslarda, yeni padişahı tebrik için Kâbe örtüsünü de surre alayıyla birlikte payitahta gönderirdi. Bu örtülerden bazıları sarayda saklanır, bazıları parçalar hâlinde devlet ricaline hediye olarak dağıtılırdı.

Hırka-i Saadet Ziyareti ve Baklava Alayı

Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul'a getirilen kutsal emanetler arasında bulunan ve Ka'b bin Züheyr'den intikal ettiğine inanılan Hz. Peygamber'in hırkası bu tarihlerden itibaren sarayda manevi bir iklim yaratmıştır.

Padişahların XVI. ve XVII. yüzyıllarda Hırka-ı Saadet'i çeşitli vesilelerle ziyaret ettikleri, zaman zaman sefere ya da bir yere gittiklerinde yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Ramazan ayında Hırka-i Saadet'in ziyaret

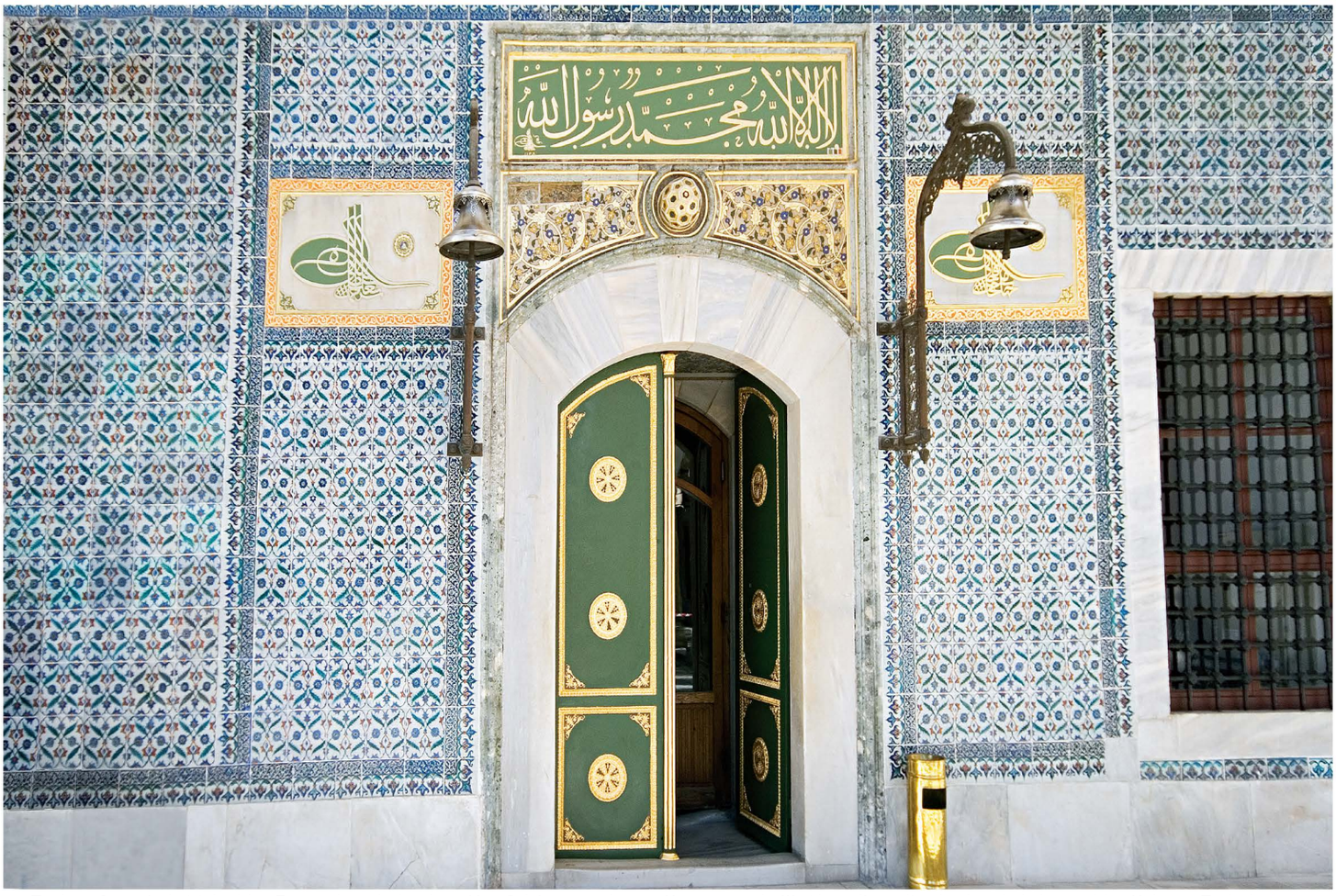

12- Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetlerin bulunduğu Has Oda'nın giriş kapısı. Kapı üzerinde III. Ahmed'in celî cülus hat ile kaleme aldığı Kelime-i Tevhid ve altında sultanın tuğrası vardır

edilmesi ise bir saray âdeti olarak başlamış ve bu âdet XVIII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren resmî bir merasime dönüşmüştür.

Ramazandaki Hırka-i Saadet ziyaretleri, İstanbul hayatı ve folklorunda önemli izler bırakmıştır. I. Ahmed'in başlattığı rivayet edilen bir âdete göre ziyaret günü Hırka-i Saadet'in bir kısmı veya düğmesi padişah tarafından altın maşrapada zemzemle yıkanır ve derhâl amber ateşinde kurutulurdu. Bu su, daha sonra çoğaltılıp, küçük şişelere konularak devlet ricali vesair kimselere hediye edilirdi. Mâ-i mübarek olarak anılan ve kutsiliğinin yanı sıra hastalıklara, korkulara iyi geldiğine inanılan bu sular, İstanbul halkı nezdinde hayli muteberdi. Bazı aktarlarda, mâ-i mübarekle dolu olduğu iddia edilen ağızları mühürlü küçük şişeler satılmaktaydı.

Ali Ufkî, bir tarih ve merasimden bahsetmeksizin Hırka-ı Saadet'in yılda bir kez, Enderun'daki kilerlilerin nisan ayında bunun için hususi olarak topladıkları yağmur sularına batırılıp ıslatıldığını, sonra da suyunun sıkıldığını nakleder. Hırkaya temas eden suyun, şişelere doldurulup İstanbul içinde ve dışındaki ricale hediye edildiğini; bu şişeleri alanların onları özenle muhafaza ettiklerini yazar. İksir kabul edilen şişedeki suyun, ateşli hastalığa yakalananlara ilaç olarak içirildiğini, ölüm döşeğindekilerin ağızlarına damlatıldığını, böylece onların günahlarından arındırıldıklarına inanıldığını nakleder.[11]

Fransız seyyah Tavernier, 1675'te basılan eserinde, "hazine odasındaki iki adama" istinaden, içoğlanlarının üç ayda bir Hasoda'yı temizleyip halılarını değiştirdiklerini ve mukaddes emanetlerin sayımını yaptıklarını yazar. Ayrıca 14 Ramazan'da padişahın katılımıyla yapılan bir "yıkama töreni"nden söz eder. Seyyaha göre, o gün padişah, yanına sadece silahdar ağayı alıp odaya gelerek yine burada muhafaza edilen Hz. Peygamber'in mührüyle elli adet kâğıdı mühürlüyor, hırkayı muhafaza edildiği

11 Karşılaştırmalı olarak bk. Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun, Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2013, s. 60; *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002, s. 93.

sandıktan çıkartıyor, saygıyla öpüyordu. Ardından hırka, altın bir tekneye doldurulan suya batırılıp çekiliyor, yere su damlatılmamasına dikkat edilerek teknenin içine iyice sıkılıyordu. Teknedeki su, Venedik kristalinden yapılmış şişelere dolduruluyor, bunların ağzı sıkıca kapatılıp üzerlerine padişahın tuğrası çekiliyordu.

Ertesi gün, küçük rulolar hâline getirilip ipek iple bağlanan mühürlü bir kâğıt ile su dolu bir şişe, Harem kadınları, İstanbul ricali ve devlet adamlarına ayrı ayrı gönderiliyordu. Şişeler, tek başına da hediye edilebiliyordu. Bunlar büyük bir lütuf olarak kabul ediliyor ve karşılığında gerek padişaha gerekse bunları getirenlere hediyeler takdim ediliyordu. Mühürlü kâğıtlar açılmaksızın şişedeki suyla ıslatılıp yutuluyor, ardından su içiliyordu. Kendilerine sadece şişe gönderilenler, imamlarına bir kâğıda kendi istedikleri bir duayı yazdırıp aynı işlemi tekrarlıyorlardı. Seyyaha göre, Hırka-i Saadet'in batırıldığı teknedeki suyun kapıağası tarafından çoğaltılıp dağıtılmasına sadece üç gün boyunca izin veriliyordu.[12]

Hırka-i Saadet ziyaretinin devlet teşrifatındaki yerini almasından sonra bu merasim, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar ramazanın muhtelif bir gününde, XIX. yüzyılda ise şayet o gün cumaya rastlamıyorsa veya padişahın hastalığı mani değilse 15 Ramazan'da yapılırdı.

Merasimden iki-üç gün önce Hasodalılar, mukaddes emanetleri tekbirler arasında sarayın bir başka dairesine taşıyıp odayı gül suyuyla temizler, merasimden bir gün önce veya merasim sabahı emanetleri eski yerlerine getirirlerdi. Ziyaret gününün önceki gecesinde bizzat padişahın da iştirakiyle gül sularıyla son bir temizlik yapılır, padişah sabah namazını burada kılardı. Bazen son temizlik namazı müteakip yapılırdı. Mukaddes emanetlerin ve odanın temizliğinde kullanılan süngerler hane-i hassa ağaları arasında ikramen dağıtılırdı. Odanın temizlenmesi sırasında çıkan toz, herhangi bir yere değil, yakınlardaki kuyuya atılırdı.

Merasim günü, davetli olan devlet ricali, meşayih ve ulema, Ayasofya Camii'nde öğle namazını kılıp saraya gelirler ve Bâbüssaâde önünde toplanırlardı. Sadrazam da kapıhalkıyla birlikte alayla Bâbıâli'den Ayasofya'ya gelir, burada şeyhülislamla birlikte öğle namazını kılıp saraya geçerdi. Bazen davetliler doğrudan Bâbıâli'de toplanır ve buradan saraya gidilirdi. Hırka-i Saadet Odası'nda herkesin yerini almasıyla birinci ve ikinci hünkâr imamları birer aşr-ı şerif okurlardı. Bunlar bitince

13- XIX. yüzyılda Hırka-i Saadet dairesinin giriş kapısı

padişah kendi eliyle Hırka-i Saadet'in muhafaza edildiği sandukayı açar; önce kendisi, sonra da hazır bulunanlar teşrifattaki sıralarına göre hırkaya yüz sürerlerdi. Her yüz sürenin ardından hırkanın bu köşesi küçük bir tülbentle silinir ve tülbent o kimseye hediye edilirdi. Herkes yüz sürdükten sonra dualarla hırka yine bohçasına ve sandığına konulur, ziyaretçiler dağılırdı.

Ziyaretlerin resmîleşmesinden sonra hırkayı korumak için bazı tedbirler alındı. Evvela hırkanın kendisi yerine, sağ omuzu hizasından yakasına konulan tülbent öpülmeye ve bu tülbentler, öpen kimselere hediye edilmeye başlandı. Hırka-ı Saadet'in veya düğmesinin ıslatılması uygulaması da, hırkanın zarar gördüğü endişesiyle, sadece hırkayı muhafaza eden bohçanın bir kısmının suya batırılması şeklinde sürdürüldü. II. Mahmud zamanında, bundan, dolayısıyla da mâ-i mübarek dağıtılmasından tamamen vazgeçildi. Bunun yerine hususi olarak hazırlanan ve üzerlerinde Hırka-i Saadet ile alakalı bir şiirin yazılı olduğu tülbentlerin hırkaya sürülmesi ve bunların ziyaretçilere hediye edilmesi âdet oldu.

XIX. yüzyılda padişahların Topkapı Sarayı'ndan başka saraylarda ikamet etmeye başlamalarıyla Hırka-i Saadet ziyaretleri için bir alay tertiplendi ve merasim kısmen halka açık hâle geldi. Alay, ya padişahla birlikte sahil yolunu takiple Galata Köprüsü'nü geçip ya da deniz yoluyla Sirkeci'ye gelen padişahı karşılayıp buradan yukarı çıkıyordu. Öğle namazı Ayasofya'da kılınıp aynı düzenle saraya geçiliyordu. İstanbul'daki mekteplerden

12 Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, ed. Nejdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007, s. 132-134.

getirilen çocuklar da alaya dâhil ediliyordu. II. Abdülhamid, saltanatının başlarında bu merasimden sonra iftarını Topkapı Sarayı'nda yapar, ardından yol boyunca dizilmiş askerlerin arasından fener alayıyla Yıldız Saray'ına dönerdi. İlerleyen yıllarda Yıldız'a ikindi vaktinde dönmeye başladı.

II. Abdülhamid devrinde Hırka-ı Saadet ziyaretine, başlarında valide sultan olduğu hâlde arabalarla saraya gelen Harem mensupları da katıldı. Devlet ricali odadan ayrıldıktan sonra Harem kadınları, yine padişahın nezaretinde Hırka-ı Saadet'i ziyaret ederlerdi. Ayrıca II. Abdülhamid'in iftardan sonra Topkapı Sarayı'ndan ayrıldığı yıllarda camilere "Padişahım çok yaşa" yazan mahyalar asılırdı.

XVII. yüzyılın sonu veya XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Hırka-i Saadet ziyaretinin yapıldığı gün İstanbul, bir başka merasimle, yeniçerilerin baklava alayıyla hareketlenirdi. O gün, kapıkulu ocaklarının her on neferine birer tepsi hesabıyla verilmek üzere yüzlerce baklava tepsisi futalara sarılı bir şekilde Matbah-ı Âmire önünde dizilirdi. İlk tepsi, silahdar ağa tarafından, bir numaralı yeniçeri olan padişaha takdim edilmek üzere alınırdı. Sonra her ortadan iki kişi bir tepsi alır, bölüğün amirleri bunların önüne düşer, bu şekilde Divanyolu'nun iki tarafına dizilmiş İstanbulluların alkışları arasında kışlalarına giderlerdi. Baklava tepsileri ve futalar ertesi gün saraya teslim edilirdi. Son baklava alayı, yeniçeriliğin kaldırılmasından iki ay önce yapıldı. Hırka-ı Saadet ziyareti ve alayı ise imparatorluğun sonuna kadar devam etti.

Mevlit Kandili ve Kadir Gecesi Merasimleri

Hz. Peygamber'in doğum günü kabul edilen 12 Rebiülevvel, Mevlit Kandili olup Osmanlılar tarafından resmî bir merasimle kutlanmaktaydı. Bu gelenek Osmanlılardan önceki birçok İslam devletinde de yaygındı.

Osmanlılarda resmî mevlit merasimlerinin ne zaman başladığı hakkında kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Kaynakların tetkikinden, mevlit kutlamalarının en azından Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren saray teşrifatında yer aldığı, III. Murad döneminde artık tamamen resmîleştiği anlaşılmaktadır. III. Murad, 1588'de Mevlit Kandili münasebetiyle bütün minarelerde kandil yakılmasını, cami ve mescitlerde mevlit okunmasını emretmiştir.

Kandile yönelik resmî hazırlıklar, İstanbul kadısının Rebiülevvel'in girdiğini bildiren ilamının Bâbıâli'ye takdimiyle başlardı. Bu günlerde hacıların selametle Şam'a vardıklarına dair emirülhacın mektubunu ve

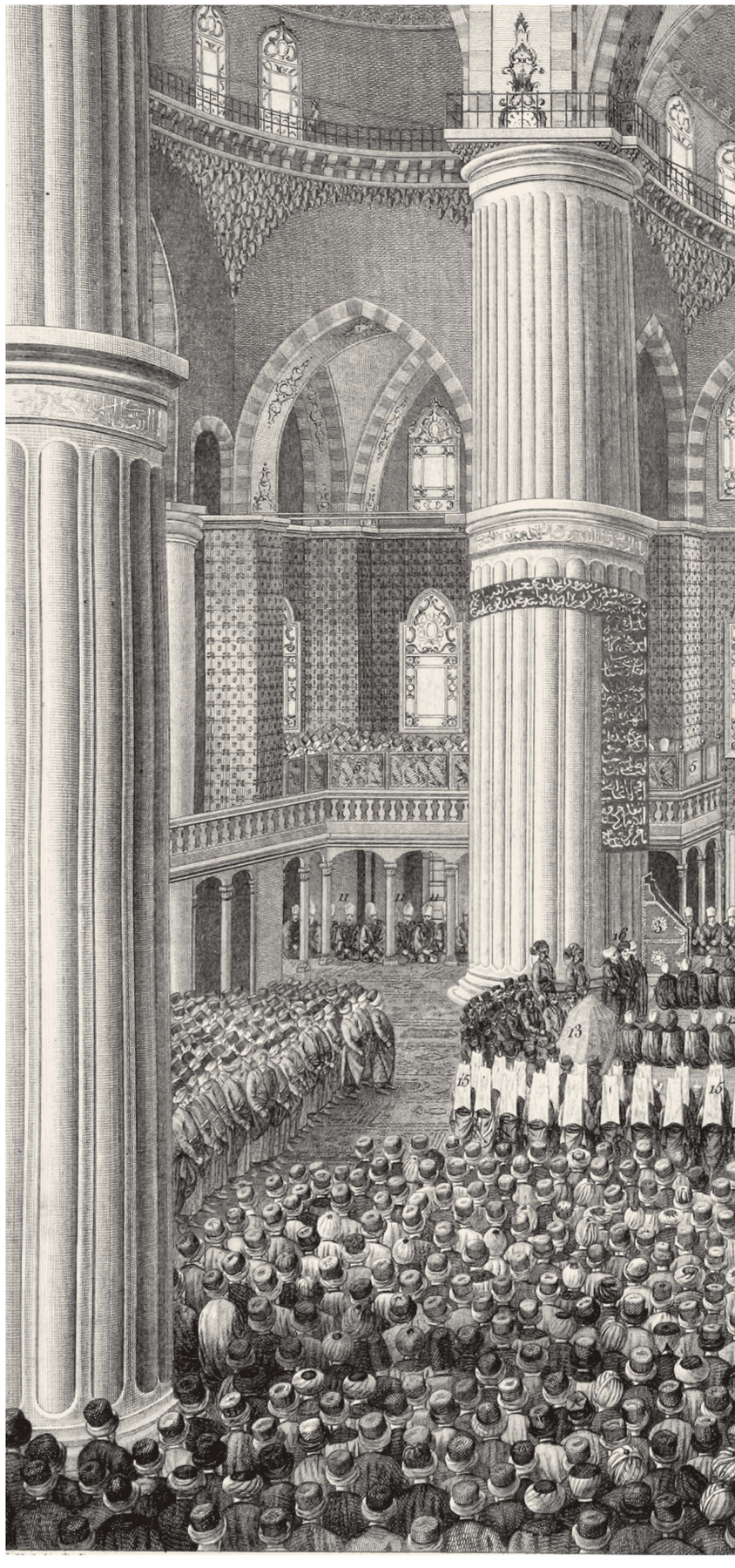

14- Sultanahmet Camii'nde mevlit töreni (d'Ohsson)

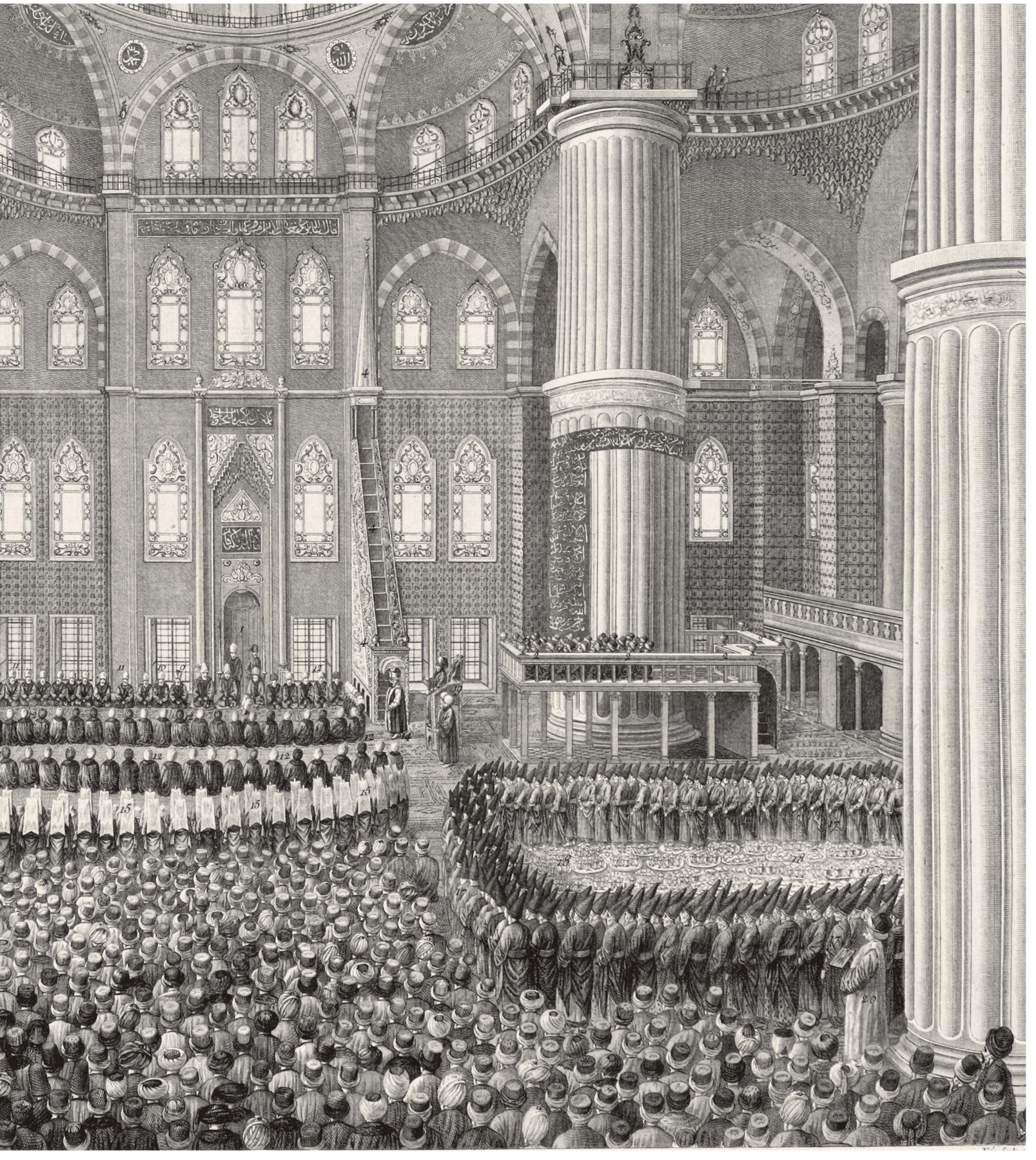

Mekke şerifinin namesini getiren müjdeciler İstanbul'a ulaşırdı. Name ve mektup, Mevlit merasiminde padişaha takdim edilmek üzere sadrazamın huzurunda atlas keseye konulur ve bu durum bir telhisle saraya bildirilirdi. Kandilden birkaç gün evvel padişaha hangi camiye ve saat kaçta gideceği sorulur, alınan cevaba göre de merasime katılacaklara camiye gelmeleri gereken saat ve dakikayı bildiren pusulalar gönderilirdi.

Padişahın herhangi bir sebeple kandile katılamaması veya müjdecilerin gelmemesi hâlinde resmî merasim uygun zamana ertelenir, yalnızca umumi kutlamalarla yetinilirdi. Müjdecilerin gelmeyeceği kesin olarak anlaşılırsa merasim yine zamanında icra edilirdi. Mesela padişahın 1686'da avda olması, 1691'de ise hastalığı yüzünden merasim ertelenmiş; 1757'de hac kafilesi yağmalandığı için müjdeciler artık gelemeyeceğinden resmî kutlama yapılmıştır. Resmî merasim, İstanbul'da önceleri Ayasofya, inşasından sonra da genelde Sultanahmet Camii'nde yapılırdı. Padişahın başka bir camiyi tercih ettiği de olurdu. Merasim nerede yapılırsa yapılsın, bu vesileyle dağıtılan şeker ve şerbet ile mevlithanlara verilen caize ve hilatların bütün masrafları I. Ahmed'in bu maksatla tesis ettiği vakıftan karşılanırdı.[13]

Mevlit okunacağı gün, kendisine davetiye gönderilmeyenler sabahın erken saatlerinden itibaren, davetiye gönderilenlerse belirtilen saatte merasim kıyafetleriyle camiye gelerek kendilerine ayrılan yerlere otururlardı. Devlet erkânı camide yerlerini alınca sadrazam veya onun yokluğunda sadaret kaymakamı Bâbıâli ricaliyle birlikte alayla gelir, mihrabın içindeki seccadeye oturur, diğerleri onun etrafında halka şeklinde yerleşirlerdi. Herkes yerini alınca Fetih suresi okunmaya başlanırdı. Bu esnada, saraydan alayla ayrılan ve geçeceği yollara kum dökülen padişah camiye gelerek mahfel-i hümayuna girerdi. Geldiğinin işareti olmak üzere mahfelin kafesi açılır, herkes ayağa kalkar, sadrazam ve şeyhülislam padişahı selamlar, kafes tekrar kapanır ve herkes yerine otururdu.

Ayasofya şeyhi, Sultanahmet şeyhi ve nöbetçi şeyh sırayla kürsüye çıkıp vaaz verirler, şeyhler kürsüye çıkarken cemaate şerbet ve buhur dağıtılırdı. Vaazlar bitince mevlithanlar mevlit okumaya başlarlar, ikinci mevlithanlar "Geldi bir akkuş kanadıyla revân/Arkamı sığadı kuvvetle hemân" beytini okuyunca cemaat ayağa kalkardı. Bu sırada sadrazam, Mekke şerifinin namesi ile emirülhacın mektubunu müjdeci başıdan alıp reisülküttab eliyle padişaha gönderirdi. Reisülküttab, mektubu, padişahın huzurunda yüksek sesle okuyup tekrar eski yerine dönerdi. Medine'den padişaha gönderilen hurma, sadrazamdan başlamak üzere devlet ricaline ikram edilirdi. Üçüncü mevlithan mevlit okurken vakıf mütevellileri cemaate şeker dağıtır, mevlidin bitmesiyle devlet ricali haricindekiler evlerine dağılırdı. Devlet ricali ise caminin önünde alay düzeni alıp padişahı beklerdi. Padişah, camiden çıkınca kendisini bekleyenleri selamlayıp alayla saraya dönerdi. Müteakiben sadrazam da kapı halkıyla Bâbıâli'ye döner, buradan herkes kendi evine dağılırdı.

XIX. yüzyılda mevlit merasiminin ve alayının icrasında bazı değişiklikler olduysa da mahiyeti muhafaza edildi. Ayrıca gece, şehrin kandillerle süslenmesi ve ertesi gün ikindi vaktine kadar top atılmasıyla kutlamalar daha da genişletildi. Eyüp ve suriçindeki camilerin yanı sıra, Beylerbeyi, Nusretiye, Hamidiye, Dolmabahçe'deki Valide camileri gibi camiler de merasime dâhil edildi. II. Abdülhamid ise bu merasimi inşasından sonra daima Hamidiye Camii'nde yaptırdı.[14] Kandil akşamı sarayda ilk kutlamalar gerçekleştirilir, ertesi gün alayla Hamidiye Camii'ne gidilir ve burada resmî merasim icra edilirdi. Harem kadınları da arabalarla alaya katılırdı. O gün padişahı görmek ve merasimi izlemek için cami çevresine binlerce kadın ve erkek toplanırdı. Saray hademelerinin merasim sonunda ipek futa içinde dağıttıkları şekerleri kapmak için herkes birbiriyle yarışırdı.

Ramazanın 27. gecesi İslam âleminde genellikle Kur'an'ın nazil olmaya başladığı kutlu zaman dilimi olarak kabul edilmekte ve Kadir Gecesi ismi verilen bu gece Osmanlılarda da hususi surette yâd edilmekteydi. İstanbul halkı, geceyi, şehirdeki başta selatin camileri olmak üzere cami ve mescitlerde ibadetle geçirmeye ihtimam gösterirdi. Kadir Gecesi, Koca Mustafa Paşa, Bekir Paşa, Davut Paşa gibi camilerde minarelere kaftan giydirilir, yani minarelerin külahlarından şerefelerinin alt kısımlarına kadar olan bölümleri kandillerle aydınlatılırdı. Teravihten sonra da kandil uçurtma yapılır, uçurtmacının aşağıya sarkıttığı ipe aşağıdakiler şeker ve çeşitli hediyeler bağlardı.

Kadir gecesi padişah, büyük bir alayla Topkapı Sarayı'ndan Ayasofya Camii'ne, bazen de başka bir camiye giderdi. Şayet yazlık bir saraydaysa bu merasim için Topkapı Sarayı'na gelirdi. Bâbüssaâde'den Ayasofya

13 Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 273-276.

14 Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul 2004, s. 199-208.

15- Sadrazam konağında iftar yemeği (Jouannin)

Camii'ne kadar uzanan yolun iki tarafı alayın geçişi için kandiller, fanuslar ve meşalelerle aydınlatılırdı. Padişahın saraya dönüşü de geldiği gibi alayla olurdu. XIX. yüzyılda padişahların Beşiktaş'taki saraylara taşınmasıyla bu merasim de daha ziyade bölgedeki camilerin birinde yapılmaya başlandı. II. Abdülhamid zamanında Hamidiye Camii'nde yapılan bu merasimde teravih namazı bitinceye kadar Yıldız Meydanı'nda havai fişekler atılırdı.[15]

Ramazan Tebrikleri, Resmî İftarlar ve Muayede Merasimleri

İstanbul'un üç ayların girişi ile teneffüs edilen, Ramazan ve Kurban bayramlarında zirveye ulaşan manevi iklimine Osmanlı yönetiminin bir dizi merasim silsilesi eşlik ederdi.

Receb ayının ilk Cuma günü Bâbıâli ricali, sadrazamı Arzodası'nda ziyaret eder, üç ayların girişi kutlanırdı. Şaban'ın 27. günü sadrazamın şeyhülislamı, 28. günü vezirlerin sadrazamı, 29. günü de şeyhülislamın sadrazamı ziyaretiyle ramazanın gelişini tebrik etmeleri kanundu.

Ramazan, Osmanlı ricali için oruç ayı olduğu kadar resmî iftar davetlerinin yoğunlaştığı bir dönemdi. Ramazanın 5. veya 7. gecesinden 25. gecesine kadar her iftar öncesi İstanbul sokakları sadrazam ya da onun yokluğunda kaymakamın ve şeyhülislamın iftar sofrasında hazır bulunacak zevatın resmî kıyafetleriyle koşuşturmalarına sahne olurdu. Davetler, bazen 3. geceden itibaren başlayabilirdi. Sadaret ve meşihat tarafından iftara katılacak zevatın listesi hazırlanır, kimin hangi gün geleceği belirlenip kendilerine davetiye gönderilirdi. Tayin edilen günde Bâbıâli'ye gelen ulema, vüzera ve diğer ricalin ertesi gün şeyhülislamın konağına davetli olarak gitmeleri âdetti. Bu iftar davetleri, 1826'daki Hocapaşa yangınında Bâbıâli'nin kullanılamaz hâle gelmesiyle kesintiye uğradı, ilerleyen yıllarda da yavaş yavaş terk edildi.

Ramazan ve Kurban bayramları, Osmanlı toplumunda coşkulu bir şekilde karşılanmaktaydı. Saray da her iki bayramı resmî ve hayli şatafatlı bir şekilde kutlardı. Bir nevi "tecdid-i biat" olan ve "muayede merasimi" olarak anılan bu kutlamalarda büyük bir ciddiyet ve itina söz konusuydu. Merasimlerin düzenlenmesine, katılımın geniş tutulmasına, merasime rütbeleri icabı dâhil olanların hazır bulunmalarına

15 Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merâsimleri*, İstanbul 2008, s. 51-52.

16- III. Mustafa'nın bayram alayı (1762) (TSM, nr. 17/679)

ihtimam gösterilirdi. Devlet ricali, ancak mühim bir hastalık veya devlet işi gibi mazeretlerle merasimden muaf tutulur, taşrada bulunanların önceleri posta, sonraları telgraf aracılığıyla padişahın bayramını tebrik etmeleri gerekirdi.[16]

Fatih Sultan Mehmed'in teşkilata dair kanunnamesinde saraydaki bayramlaşmaların nasıl yapılacağı, kimin padişahı nasıl tebrik edeceği, padişahın da bunlara ne şekilde mukabelede bulunacağı belli kaidelere bağlanmıştır.[17] Özellikle de XIX. yüzyılda bu merasimler çok daha teferruatlı bir şekilde tespit ve icra edilmiştir.

Devlet adamları arasında ramazanda muayede merasimleri resmî olarak, XVII. yüzyılda, bayrama beş gün kala şeyhülislamın sadrazamı tebrike gitmesiyle başlamakta, arife günü de maiyetiyle birlikte sadrazamın iade-i ziyaretiyle son bulmaktaydı. Yüzyılın sonlarında ziyaret tarihleri aynı kalmakla birlikte evvela sadrazamın şeyhülislamı tebrike gitmesi âdeti benimsendi. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren resmî tebrikler bayramdan dört gün öncesine alındı. Sadrazam, akşama birkaç saat kala maiyetiyle birlikte alay tertibiyle şeyhülislamın konağına gider, iftar burada açılır, dönüşte alay tertiplenmezdi. Kurban Bayramı tebriki 5 Zilhicce'de yapılır, bu defa iftarın yerini ikram alırdı. Her iki ziyaretin ertesi günü şeyhülislam, maiyetiyle ve alay tertibiyle gelip sadrazamı tebrik ederdi. Şeyhülislam, sadrazamın yanından ayrılınca birinci vezirden başlamak üzere devlet ricali, ulema ve ocak ağaları önce sadrazamı sonra da şeyhülislamı ziyaret edip kendi konak ve evlerine çekilirlerdi. Memurlardan mevki itibariyle bir derece aşağı olanın kendisinden yukarıdakileri ziyarete gitmesi kanundu. Bâbıâli'de Ramazan'ın 29. günü, Zilhicce'nin ise 8. günü rical arasındaki bayramlaşma biter, arife günü tebrik ziyareti yapılmazdı.

Günler öncesinden bayrama hazırlanan sarayda ise resmî bayramlaşma arife günü başlardı. Bu gün teşrifatçı tarafından saraya davet edilen çavuşbaşı ve Divan-ı hümayun çavuşları öğle namazından sonra resmî kıyafetleriyle Kubbealtı'nın karşısında, yüzleri Adalet Kulesi'ne dönük bir hâlde saf tutarlar, mehterler ve has ahırdan çıkartılan atlar meydandaki yerlerini alırlardı. İkindi namazından sonra Fatiha okunmasıyla merasim başlar, mehter çalar, ara sıra çavuşlar alkış yaparlar, nihayet duacı çavuşun duasıyla merasim sona ererdi. Dışarıda bu cümbüş sürerken, padişah Hasoda veya Arzodası kapısında kurulan tahtta Birûn halkıyla bayramlaşırdı. Bunların tebriki bitince Ağalar Camii'nde Kur'an dinleyip yine Arzodası'na gelir ve bu defa ocak ağaları ile tersane ricalinin tebriklerini kabul ederdi. Şayet padişah herhangi bir sebeple arife divanına çıkamamışsa, tahtın üzerine padişahın sarığı konulur ve merasim bu şekilde icra edilirdi.

Akşam, hilalin görülmesiyle Sarayburnu'ndan Marmara Denizi ve Galata taraflarına doğru iki noktadan üçer defa top atılmak suretiyle bayramın başladığı ilan edilirdi. Ayrıca bayram günü, sabah namazından sonra sarayın kapılarından, İstanbul'un çeşitli mevkilerinden toplar atılır, diğer şehirlerde de top atışları yapılırdı.

Bayram gecesi saray meşalelerle aydınlatılır, gece yarısına doğru kapılar açılır, arife günü kendilerine tezkire gönderilen davetliler sırayla gelmeye başlardı. Nihayet imsaktan kısa bir süre önce şeyhülislam, saraya gelir ve Eski Divanhane'ye geçerdi. Hemen onun ardından sadrazam da gelip Kubbealtı'na geçer ve sabah namazına kadar Divit Odası'nda dinlenirdi. Bu arada, sabah erkenden hazinedarbaşı, iç hazinede bulunan ve cülus merasimlerinde de kullanılan altın işlemeli tahtı parçalar hâlinde dışarı çıkartıp Bâbüssaâde önünde kurdururdu.

Sarayda bayramlaşmalar iki ayrı mekânda birden başlardı. Kubbealtı ve civarında bulunanlar sabah namazını müteakiben sadrazamın bayramını tebrik ederlerdi. Padişah ise sabah namazını Hırka-i Saadet Dairesi'nde veya saraydaki bir mescitte kılardı. Namazın ardından Hasoda veya Sarık Odası'nda vazifeliler padişaha merasim kıyafetlerini giydirirlerdi. Burada "muayede-i havass" denilen bayramlaşma gerçekleştirilir, Dârüssaâde ağası, silahdar ağa ve belli başlı saray ağaları padişahı tebrik ederlerdi.

Her iki mekânda bayramlaşma devam ederken, "muayede-i umum" denilen asıl merasimde hazır bulunacaklar ikinci avluda, tahtın karşısında hilal şeklinde dizilirlerdi. Zülüflü baltacılar, İstanbul'da bulunan Kırım hanzadeleri, saray görevlileri merasim kıyafetleriyle avluyu renk cümbüşüne boğarlardı. Bayramlaşma merasiminin seferlerde dahi ayrılmaz parçası olan mehteran, meydana yerleşirdi. Koşum takımları göz kamaştıran padişah atları ve yedekleri avluda hazır tutulurdu. Padişah, hazırlıkların tamamlandığı haber verilince gelip Bâbüssaâde önündeki tahta otururdu. Bu sırada mehter çalmaya başlar ve merasim boyunca da devam ederdi. Nakibüleşraftan başlamak üzere herkes teşrifattaki sırasına göre gelip padişahın bayramını tebrik ederdi. Teşrifatçının de tebrikiyle merasim sona ererdi.

16 Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 76.

17 Fâtih, *Kânunnâme*, s. 16-17.

Merasim bitince padişah, bayram alayına hazırlanmak üzere Hasoda'ya giderdi. Padişahın at üzerinde Ortakapı'dan çıkmasıyla birlikte alay kurulur ve bayram namazı kılınacak camiye doğru yola çıkılırdı. Padişah, camiyi genelde kendisi seçer ve daha ziyade Ayasofya ve Sultanahmet camilerinden birisini tercih ederdi. İstanbullular da buna göre, alayın geçişini izlemek üzere civarda yerlerini alırlardı. Namaz bitince yeniçeri ağası, yeniçerileri Bâb-ı Hümayun'la Ortakapı arasında dizer ve alayın dönmesini beklerdi. Padişah camiden çıkınca tekrar alay kurulur ve bu şekilde saraya dönülürdü. Saraya gelen padişah Hasoda önünde kurulmuş tahta oturur ve Enderun halkının tebriklerini kabul ederdi. Harem'de de Harem halkı ve şehzadeler padişahla bayramlaşırlardı. Bu arada Matbah-ı Âmire'den altın ve gümüş tabaklar içinde gönderilen bayram helvaları devlet erkânına ikram edilirdi.

Yemekten sonra padişah Hasbahçe'ye, sahildeki köşklerden birine inerdi. Hüner sahipleri padişahın önünde marifetlerini sergiler, cirit oyunları, güreşler, ok ve tüfek atışları, esnaf alayları yapılırdı. Bazı bayramlarda padişahlar, büyük şenlikler tertiplemişlerdir. Bu şenliklerde, şehrin belli bir yerine hükümdar ve devlet erkânı için otağ ve çadırlar kurulur, saray kadınlarının gösterileri izleyebilmeleri için kafesli köşkler inşa edilirdi. Eğlencelerin en ilgi çekici yanı, esnaf gruplarının kendi meslekleriyle ilgili gösteriler yaparak padişahın önünden alay düzeniyle geçmeleriydi. Fırıncılar seyyar fırınlarda ekmek pişirir, cambazlar bin bir çeşit oyunlar sergiler, ciltçiler kitap cildi yapar ve alay sonrası bunları "ıydıyye" adıyla padişaha takdim ederlerdi.

Tantanalı alay geçişleri ve sarayca organize edilen şenliklerin yanı sıra İstanbul halkı için bayramlarda bir diğer eğlence kaynağı salıncaklardı. Bunlar, İstanbul'a gelen yabancıların ilgisini çekmiştir. Mesela 1578-1581 arasında İstanbul'da bulunan Salomon Schweigger'e göre, cadde kenarlarına iskeleler kurulur, bunlara salıncak işlevini görecek ipler bağlanırdı. İskelenin üzerine tente biçiminde halı örtülür, çevresine narenciye meyveleri, mendiller, şeker külahları, yapraklı ağaç dalları gibi süsler asılırdı. Halk buralara gelir, dileyen iplerde keyfince sallanır, yükseklere uçardı. Salıncakların başındaki görevliler, ellerindeki kuşak biçimindeki bir bezle, sallananlara hız kazandırır, beş defa sallamanın karşılığında bir akçe alırlardı. Yazara anlatılanlara göre, bazı itibarlı kimseler de kendi evlerinde böyle eğlenceler düzenlemekte, hatta padişah bile zaman zaman bu tarz oyunlarla vakit geçirmekteydi. Bütün bu eğlenceler esnasında bir taraftan da sazlar çalınırdı. Bayramlarda gencinden yaşlısına herkes yeni elbiseler giyer, hiç değilse yeni bir ayakkabı edinirdi.[18]

Venedik Balyosu Ottoviano Bon, I. Ahmed devrine ait raporunda, Ramazan Bayramı'nda sabahın erken saatlerinde sarayda yapılan muayede-i umum, Ayasofya Camii'ne alayla gidilip gelinmesi, Divan'da ve İkinci Avlu'da verilen ziyafet, padişah ile diğer zevat arasındaki hediye teatisi ve bilhassa da bayram eğlencelerini anlatır. Buna göre, bayramın üç gününde sabahlara kadar deniz kıyısında donanmalar ve benzeri eğlenceler yapılır; padişah, Harem kadınlarının bunları görmesi için yanlarına gelir; onlarla neşelenir, diğer zamanlara nazaran daha "rahat ve içtenlikli" olurdu. Aynı şekilde şehirde de üç gün boyunca geceli gündüzlü eğlencelere, oyunlara müsaade ederdi. Bayram bütün ülkede, İstanbul'da, hatta bütün "Türk" evlerinde yapılırdı. Sokaklar süslenir; yaşlısından gencine herkesin sallandığı çeşitli salıncaklar kurulur; salıncakçıya iki üç akçe verilmesi hâlinde yeterince eğlenilirdi. Fakat balyosa göre, bu günlerde Hristiyan ve Yahudiler, sokaklarda dolaşırken bazı sıkıntılar yaşabilirlerdi. Kurban Bayramı'nda da Türkler gece gündüz çok mutlu olurlardı.[19]

Padişahın arzusuyla, bayramın ikinci veya sonraki bir gününde, Gülhane, Davut Paşa, Üsküdar'daki Mehmet Paşa, Beşiktaş'ta Dolmabahçe, Arnavutköy'de Mehmet Paşa, Bebek, Göksu, Florya kasırları gibi kasırlardan birinde "bayram rikâbı resmi" gerçekleştirilirdi. Bu merasim, XVIII. asrın sonlarına doğru daha ziyade bayramın ikinci gününde Topkapı Sarayı'ndaki veya Dolmabahçe civarındaki Gülhanelerin birinde yapılmaya başlanmıştır. Dolmabahçe'deki eğlenceleri halk da izleyebilmekteydi. Daha önceki tarihlerde, bayramın ikinci günü Tophane'deki Çubuklu Bahçe'de çadırlar kurulup şeyhülislam, nişancı, defterdar gibi ricalin de katılımıyla sadrazama ziyafet verilir, tören akşama kadar devam ederdi.

Bayramın üçüncü günü İstanbul sokakları tekrar hareketlenirdi. Bu gün padişahlar, bayramlaşmak üzere Eski Saray'a gelirlerdi. Buradan pehlivanların, ciritçilerin müsabakalarını, silahşor ağaların atlarla yaptıkları gösterileri, mehterlerin yaptıkları eğlenceleri seyrederdi. Ancak bu gelenek XIX. yüzyılda terk edilmiş, bunun yerine şehrin çeşitli mesire yerleri tercih edilmiştir.

Şehre hareketlilik kazandıran bir başka merasim, Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü sadrazamın Eyüp'e

18 Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, haz. Heide Stein, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s. 192-194.

19 Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, çev. Cahit Kayra, İstanbul 2010, s. 114-116.

17- I. Abdülhamid döneminde Topkapı Sarayı'nda bayram merasimi (d'Ohsson)

gelerek, yeniçeri ağasının verdiği ziyafete katılmasıydı. Mevsim kışsa bu ziyafet, Ağakapısı'nda ya da suriçindeki yakın bir konakta verilir, eğlenceler tertiplenirdi. Sadrazam, Eyüp'teki ziyafetten sonra, ikindiyi müteakiben "büyük kol" denilen alayla Edirnekapı'dan şehre girerek Bâbıâli'ye gelirdi. Sadrazamın İstanbul'da olmaması hâlinde alaya kaymakam çıkar, fakat o zaman yeniçeri ağasına sekbanbaşı vekâlet ederdi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlanan bu merasim, yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla son bulmuştur.

II. Mahmud zamanında, 1826'dan itibaren devlet ve toplum hayatında başlatılan Batılılaşmadan muayede merasimleri de nasibini aldı. Padişah öncelikle, muayedelerden yeniçerileri hatırlatan uygulamaları iptal etti. Daha 1826'da bayramın ilk günü öğleden sonra Yalı Köşkü vesair yerlere yapılan rikâb resmi kaldırıldı. 1829'da padişahın Osmanlı-Rus Harbi'nden ötürü uzun süredir ikamet ettiği Rami Çiftliği'nde yeni usulde icra edilen ilk bayramlaşma yapıldı. Bu merasimin iki büyük yeniliği, hem padişahın hem devlet ricalinin törene

yeni kıyafet içinde, fes ve üniformalarıyla katılmaları ve mehteranın yerini Muzıka-i Hümayun'un almasıydı. Rami'den Eyüp Sultan Camii'ne yapılan bayram alayında da İstanbul halkının karşısına bu şekilde çıkıldı. 1830'daki Kurban Bayramı muayedesi bir istisna olmak üzere Göksu Kasrı'nda yapıldı. 1834'te devlet ricali arasındaki bayramlaşma, saraydaki tören sonrasına alındı ve merasimin icrasında birtakım yeni kurallar belirlendi. 1839'da da muayede merasimleri, bayram namazı öncesinden sonrasına kaydırıldı.

Yapılan değişikliklere ve Sultan Abdülmecid'in Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasına rağmen 1867'ye kadar bayramlarda taht, Topkapı Sarayı'nda Bâbüssaâde önüne kurulmaya, merasim burada yapılmaya devam etti. Sultan Abdülaziz zamanında, 1867'den itibaren resmî bayramlaşma Dolmabahçe Sarayı'ndaki muayede salonunda yapılmaya başlandı. Böylece sadrazamın, Topkapı Sarayı'ndaki bayramlaşma sonrası Bâbıâli'ye geçip buradakilerin tebriklerini kabul etmesi usulünden de vazgeçildi ve ertesi yıl bu konuda başka bir düzenleme

18- III. Selim'in bayram namazı için camiye gidişi (Melling)

yapıldı. Muayedelerin mekânı değişse de padişahlar âdet olduğu üzere bayram namazı için Topkapı Sarayı'ndan alayla çıkıp Sultanahmet veya Ayasofya, nadiren de Fatih Camii'ne gidiyorlardı.

II. Abdülhamid, bir süre sonra bayram alaylarının güzergâhını değiştirdi. Artık padişah, Yıldız Sarayı'nda genellikle alayla Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'ne gelerek bayram namazını kılıyor, sonra muayede merasiminin yapılacağı Dolmabahçe'ye geçiyordu. Gece yarısından itibaren ellerinde fenerlerle ve bando eşliğinde Beşiktaş'a gelen askerler, Yıldız ve Dolmabahçe sarayları arasında uzanan yol boyunca dizilirlerdi. Caddeye bakan dükkânlar o gün kapattırılırdı. II. Abdülhamid, güvenlik gerekçesiyle 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki iki muayede merasimini Yıldız Sarayı'nda yapmıştır.

Tiyatro gösterileri, II. Abdülhamid devrinde Yıldız Sarayı'ndaki bayram eğlencelerinin bir parçası idi. Elçilerin, vekillerin ve devlet ricalinin hanımları arabalarla saraya getirilir, ziyafetten sonra Harem hanımları ile birlikte tiyatro temsillerini izlerler, ardından yine arabalarla evlerine gönderilirlerdi. İstanbul'da arife gününden itibaren Ramazan ve Kurban bayramlarında her namaz vaktinde 21 pare top atılırdı. Şehir, kandillerle süslenir, sultanların yalıları geceleri aydınlatılırdı. İstanbullular için büyük bir eğlence vesilesi olan gece donanmaları için zaman zaman Avrupa'da yeni icat aydınlatma araçları getirtilirdi. Gündüzleri de halk, suriçi, Üsküdar, Galata, Kadıköy, Beyoğlu, Kasımpaşa, Beşiktaş vesair semtlerdeki muayyen bayram yerlerinde toplanırdı. Buralarda yine salıncaklar kurulur, spor eğlenceleri yapılır, büyükçe

bir çadırda hokkabazlar, ip cambazları ve çeşitli sirk gösterileri izlenirdi.

Sultan V. Mehmed Reşad ve Sultan VI. Mehmed Vahideddin zamanlarında, muayede merasimleri yine Dolmabahçe Sarayı'na alındıysa da bayram namazları için Beşiktaş'takilerden başka camilere de gidildi. Fakat bayram merasimleri ve alayları eski haşmetini artık kaybetmiştir.

Valide Alayı

III. Murad döneminde Harem, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na nakledildi. Böylece saltanat değişikliklerinde, ölen ya da hal' edilen hükümdarın annesi, kadınları ve evlenmemiş kızlarının Topkapı Sarayı'ndan Eski Saray'a gönderilmesi âdet oldu. Yeni padişahın annesi de "valide alayı" denilen özel bir merasimle Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirilirdi. Taht değişikliğinin aynı anneden doğan şehzadeler arasında gerçekleşmesi, yeni padişahın annesinin oğlunun cülusunu göremeden vefat etmesi veya saraydaki haseki sultanlardan birisinin şehzadesinin tahta geçmesi hâlinde bu alaya gerek kalmazdı. Şayet valide sultan, oğlunun tahta çıkışını görmeden vefat etmişse bu unvan, yeni padişahın sütannesine, üvey annelerinden birine veya hazinedar ustaya verilir, ancak onlar için valide alayı tertiplenmezdi.

İstanbul, ilk valide alayına, I. Ahmed'in annesi Handan Sultan'ı Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirtmesiyle şahit oldu. Müteakip yıllarda sırasıyla IV. Murad, Kösem Mahpeyker Sultan; II. Süleyman, Saliha Dilâşûb Sultan; II. Mustafa, Eski Saray'dan Edirne'ye olmak üzere, Gülnuş Emetullah Sultan; I. Mahmud, Saliha Sultan; III. Osman, Şehsuvar Sultan; III. Selim, Mihrişah Sultan; IV. Mustafa, Ayşe Sîneperver Sultan; II. Mahmud da Nakşıdil Sultan için valide alayı tertipledi. Bu merasim II. Mahmud döneminde Eski Saray'ın terk edilmesiyle sona erdi.

Valide alayı, padişahın cülusundan birkaç gün sonra, annesinin Topkapı Sarayı'na nakledilmesini emretmesi üzerine yapılırdı. Alay tertibinden bir gün önce ilgili kimselere tezkireler gönderilirdi. Davetliler ertesi gün merasim kıyafetleriyle Eski Saray'ın önüne gelirler, yeniçeriler de bugünkü Beyazıt'tan Topkapı Sarayı'na kadar uzanan yolun iki tarafına dizilirlerdi. Hazırlıklar bitince valide sultan, bir araba veya tahtırevana, diğer sultanlar ve cariyeler başka arabalara bindirilir, böylece alay yola çıkardı. III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan, 11 Nisan 1789'da Topkapı Sarayı'na getirilirken perdelerle örtülü ve altı at tarafından çekilen bir arabaya binmişti ve alayda toplam 80-100 araba vardı.

Alay, Simkeşhane'deki Beyazıt Kolluğu'na gelince yeniçeri ağası veya ağa seferdeyse vekili olan sekbanbaşı, yeri öperek valide sultanı selamlar, kendisine bir hilat giydirilir ve atiyyeler verilirdi. Valide sultan, yine buradaki ağalara ve neferata da ihsanlarda bulunurdu. Yol üzerinde sırasıyla Parmakkapı'da, Destereciler başında ve Valide Hamamı yakınındaki yeniçeri kollukları; Acıhamam yakınında, Atmeydanı'nda ve Ayasofya'daki cebeci kollukları; Ayasofya'nın diğer köşesindeki acemioğlanı kolluğu; Haseki Hamamı önündeki cebeci kolluğu ağa ve neferatı, alayı selamlar, bahşişlerini alırlardı. Nihayet Cebehane önünde alayı karşılayan cebecibaşı veya vekili ile maiyetine atiyye verilirdi. Alayın geçişini izlemek için yol üzerinde toplanmış İstanbul halkı da avuç avuç serpilen altınlardan kısmetlerine düşeni toplardı.

Bâb-ı Hümayun'dan saraya giren alay, Hastalar

Kapısı köşesinde durur, buradan ileriye kimse geçemez, herkes iki sıra hâlinde yola dizilirdi. Validenin arabası Has Fırın önünde padişah tarafından karşılanır, padişah annesini temenna ederek selamlardı. Bu sırada çavuşlar alkış yaparlar, valide sultan Ortakapı'dan içeri girince alay dağılırdı.

Valide sultanın Harem'e gelişinin ikinci günü, sadrazama veya sadaret kaymakamına, padişah ve annesi tarafından birer hüküm ile bir kürk ve hançer gönderilir, Bâbıâli'de bunun için bir merasim tertiplenirdi. Sadrazam seferde ise kaymakama gönderilenin yanı sıra ona da bir kürk yollanırdı. XVIII. asrın ikinci yarısında valide sultanın, şeyhülislama da kürk gönderdiği görülür.

Viladet-i Hümayunlar

Padişah çocuklarının doğumuna "viladet-i hümayun" ismi verilirdi. Hanedanın yeni bir ferdinin dünyaya gelişi, gerek sarayda gerekse halk tarafından birtakım merasim ve şenliklerle kutlanırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk üç asrında gerek ilk payitahtlarında gerekse İstanbul'da padişahların, baba olmanın sevincini topluma daha ziyade sadaka ve ihsanlarda bulunarak, müjdeyi getiren şahsa hediyeler vererek yansıttıkları görülür. Dönemin yerli ve yabancı müellifleri, bu vesileyle yapılmış bir kutlama veya şenlikten bahsetmezler. Saltanatın babadan oğula geçtiği veraset hukukunun cari olduğu bir iktidarda bilhassa bir erkek evladının doğması, padişah için hanedanının devamı, sancaktaki şehzade için de tahta giden yolun açılması bakımından beşerî olduğu kadar siyasi bir hadiseydi. Ancak dönem itibariyle meselenin siyasi boyutunun, en azından padişahlar için, ön plana çıkartılmasını sağlayacak ve\veya gerektirecek bir durum yaşanmadı. Zira şehzadelerin idari teşkilatta sancakbeyi olarak görevlendirilmeleriyle bağlantılı olarak birkaç farklı merkezdeki hanedan hareminden çocuk sesi eksilmedi.

II. Bayezid zamanında yaşanan bir hadise ise gerektiğinde, Osmanlı hanedanına değil sadece ailesine mensup sayılan bir sultanzade doğumuna dahi siyasi anlam kazandırılması açısından dikkat çekicidir. Akkoyunlular arasındaki taht mücadelesinden ötürü Osmanlılara sığınan ve sonra yine ülkesine dönen II. Bayezid'in damadı Mirza Ahmed'in Tebriz'de tahta çıktığına dair mektubunun İstanbul'a ulaştığı günün gecesinde, yeni hükümdarın hâlâ burada bulunan eşi Aynışah Sultan, bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bu haber karşısında sevincini, "Şimdiden sonra Acem vilayeti de bizim oldu." diyerek gösteren II. Bayezid, inamlarda,

19- Valide alayı (d'Ohsson)

ihsanlarda bulunup imparatorluktaki bütün şehirlerin süslenmesini emretti.[20] Bu, aynı zamanda sarayın İstanbul'da yaptığı ilk doğum şenliğidir.

II. Selim döneminden itibaren sadece büyük şehzadenin sancağa gönderilmesiyle hanedan haremi ikiye düştü. Bu değişimin hemen sonrasında III. Murad, Mısır'ın ıslahıyla görevli İbrahim Paşa'ya ve Yemen Muhafızı Hasan Paşa'ya gönderilen 24 Muharrem 993/19 Eylül 1585 tarihli fermanında, iki şehzadesinin doğumu münasebetiyle "olageldiği üzere" şenlikler yaptırılmasını emretmiştir.[21] Ancak mahiyeti tespit edilemeyen bu

20 *Oruç Beğ Tarihi: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007, s. 173.

21 Musa Günay, "55 Numaralı Mühimme Defteri", yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1996, s. 154.

şenliğin İstanbul'da da yapıldığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaz.

III. Mehmed dönenimde büyük şehzadenin de sancağa çıkarılmasından vazgeçilmesiyle hanedan haremi padişahınkiyle sınırlı kaldı. Artık Osmanlı şehzadeleri, Sultan Abdülaziz devrine kadar, birkaç istisna dışında, ancak tahta cülus ettikten sonra kendi haremlerini kurup çocuk sahibi olabileceklerdi. Yeni dönemin ilk hükümdarı I. Ahmed, 4 Kasım 1604'te Rumeli Bahçesi'nde avlanırken bir oğlunun doğduğu müjdesini aldı. I. Ahmed, hanedanının kurucusuna atfen Osman adını verdiği şehzadesinin doğumunun İstanbul'da yedi gün yedi gece donanma yapılarak kutlanmasını emretti. Bu, şehzade doğumlarının mutantan bir şekilde halka yansıtılmasının ve halkta karşılık bulmasının ilk emsalidir. Zira bir şehzadenin dünyaya gelmesi artık beşerî manasının çok ötesinde, hanedanın ve devletin mukadderatını etkileyecek siyasi bir olguya dönüşmüştür.

I. Ahmed'den sonra İstanbul'da ikinci doğum şenliğini IV. Murad yaptırdı. Padişah, 1633'de Kandilli Bahçesi'nde bir şehzadesi dünyaya gelince denizde ve sahilde mum donanması ve fişek şenliği düzenletti. Ertesi yıl bir başka şehzade doğunca bu defa İstanbul, Galata ve Üsküdar'da daha büyük kutlamalar yapıldı. Müteakiben başka bir şehzade doğumu şenliğine sahne olmayan İstanbul, cülusunda hanedanın hayattaki tek erkek ferdi olan Sultan İbrahim'in bir çocuğunun dünyaya gelmesini de yaklaşık iki yıl büyük endişeyle bekledi. 30 Ramazan 1051/2 Ocak 1642'de Şehzade Mehmed doğunca şimdiye kadar düzenlenenlerden çok daha büyük bir kutlama emri verildi. Sadece İstanbul'da değil, imparatorluğun tamamında bir hafta boyunca donanmalar yapıldı.

Sultan İbrahim, Mehmed'den sonra peş peşe erkek ve kız çocukları doğduysa da payitahtta ikinci kutlamayı Ocak 1645'te yeni bir şehzadesi hayata gözlerini açınca yaptı. İstanbul'u esir alan soğuğa rağmen gündüz şehrayin, gece büyük bir donanma tertiplendi. IV. Mehmed, Mustafa adını vereceği ilk şehzadesinin 8 Zilkade 1074/2 Haziran 1664'te Edirne Sarayı'ndaki doğumunu imparatorluğun bütün şehirlerinde yedi gün yedi gece donanma yaptırtarak kutladı. İkinci oğlu Ahmed'in 22 Ramazan 1084/31 Aralık 1673'teki doğumu içinse, İstanbul, Galata ve Eyüp'te üç gün üç gece şehir donanması yaptırdı.

IV. Mehmed'in halefi II. Süleyman'ın çocuğu olmadı. Onun yerine geçen II. Ahmed, 24 Muharrem 1104/5 Ekim 1692'de dünyaya gelen ikiz şehzadeleri İbrahim ve Selim için dört gün dört gece donanma yaptırdı. II. Ahmed'in ardından tahta çıkan II. Mustafa, ilk oğlu Mahmud'un doğumunu Avusturya cephesindeyken haber aldı ve düşman henüz mağlup edilemediğinden büyük bir doğum şenliği yapılmasına izin vermedi. İkinci oğlu da ölü doğan II. Mustafa, nihayet Şehzade Mehmed 18 Cemaziyülevvel 1110/22 Kasım 1698'de dünyaya gelince imparatorluğun tamamında üç gün üç gece donanma yaptırdı. Müteakiben birkaç ay arayla doğan üç şehzadesi adına herhangi bir eğlence tertiplemedi. 27 Zilkade 1111/16 Mayıs 1700'de Şehzade Selim doğunca payitahtta şehir donanması yaptırmak istedi. Ancak devlet adamlarının Karlofça Anlaşması'nın (1699) tasdiki için bu sırada İstanbul'da bulunan Hristiyan elçilerin adamlarının kargaşaya sebep olabilecekleri yönündeki itirazları üzerine sadece üç gün gündüzleri top, geceleri fişek şenliği yaptırdı. II. Mustafa, son şehzadesi Ahmed'in doğumunu ise Edirne'de saray meydanında top ve tüfek attırarak kutladı. III. Ahmed, yalnızca 1722'ye kadar, şehzadelerinden altısının doğumu

20- Şehzade beşiği (TSM, nr. 8/912)

münasebetiyle şenlik yaptırarak bu konuda kendisinden önceki padişahları geride bıraktı ve İstanbul tarihine geçti.

I. Mahmud ve III. Osman'ın haremlerinden çocuk sesi duyulmaması halk tarafından endişeyle izlendi. Beklenen haber, saltanatının ikinci yılında III. Mustafa'nın hareminden geldi. Dönemin kaynaklarında, İstanbulluların daha padişahın çocuğu olacağını öğrendiklerinde duydukları heyecan ve mutluluk canlı bir şekilde tasvir edilir. Yapılacak şenlik için doğumdan günler öncesinden hazırlıklara başlanmış, çarşı pazar hareketlenmiş, padişahın da maddi katkılarıyla şehirdeki evlerin dış cepheleri badana edilmişti. III. Mustafa, 15 Receb 1172/14 Mart 1759'da dünyaya gelen kızı Hibetullah Sultan için Osmanlı tarihinde bir ilki gerçekleştirdi. Bu zamana kadar yalnızca şehzadelerin doğumu saray ve halk tarafından kutlanıyordu. Ancak padişah, kızının doğumu için yedi gün yedi gece şenlikler düzenlenmesini emretti, sonradan halkın arzusuyla bu süreyi on güne çıkarttı. Son günün akşamı yapılacak olan fakat havanın soğuması yüzünden ertelen fişek şenliği, dört gün sonra Yalı Köşkü karşısında, denizde üç geceyi daha gündüze çevirdi.

Hem şehzade hem de sultanların doğumu için şenlikler yapılması bundan sonra da devam etti. III. Mustafa, 1761'de ilk şehzadesi Selim'in doğumu münasebetiyle İstanbul'da bir hafta geceli gündüzlü eğlenceler düzenletti. Aynı yıl dünyaya gelen Şah Sultan için beş gün beş gece yapılacak donanma ve şehrayini önce Ramazan Bayramı'nın ikinci gününe erteledi, sonra şenliğe beş gece daha ilave etmeyi düşündüyse de tersanedeki bir başka merasim sebebiyle bu süreyi kısa tuttu. Beyhan Sultan'ın 1765'teki ve Hadice Sultan'ın 1768'deki doğumları da şenliklerle kutlandı.

I. Abdülhamid, başlangıçta selefinin izinden gitti. Üçü de aynı yıl dünyaya gelen çocukları için İstanbul'da görkemli şenlikler düzenletti. Hadice Sultan'ın Ocak 1776'daki doğum şenliği on gün on gece devam etti, bu sürenin sonunda üç gece de fişek şenliği düzenlendi. Şehzade Mehmed'in ağustostaki ve Şehzade Ahmed'in aralıktaki doğumları için de yedi gün yedi gece donanma ve şehrayinler yapıldı. Müteakip yıllarda padişahın, Mustafa (d. 1779) ve Mahmud (d. 1785) ismi verilen yeni çocukları dünyaya geldiyse de olumsuz siyasi

şartlar ve padişahın kutlama masraflarını israf olarak değerlendirmesi sebebiyle şenlikler sönükleşti. Bu son ikisi III. Selim'den sonra tahta çıktılar. Öte yandan I. Abdülhamid'in emriyle viladet-i hümayunlarda, sadrazam sarayında, vükela ve rical konaklarında fakirlere, düşkünlere ve sıbyan mekteplerinin talebelerine yemek verilmeye başlandı.

III. Selim'in çocuğu olmaması ve IV. Mustafa'nın ise kısa saltanatı sebebiyle kesintiye uğrayan doğum şenlikleri, II. Mahmud devrinde tekrar başladı. İstanbul halkı ilerleyen yıllarda padişah çocuklarının dünyaya gelişlerini yine resmî olarak kutladıysa da zamanla bunlar şenlik hüviyetini kaybetti.

Viladet-i hümayunlar ve diğer vesilelerle yapılan geleneksel Osmanlı saray şenlikleri, İstanbul'un siyasi, iktisadi, içtimai tarihine ışık tutan hadiselerdir. Bu şenliklerde başta saray olmak üzere, devlet ricalinin konakları ve İstanbul'un çeşitli yerleri rengârenk fanuslar, kandiller, meşaleler, fenerlerle süslenir, bazı yerler kıymetli kumaşlarla bezenir, yer yer taklar kurulurdu. Bazı şenliklerde, büyükçe gemi maketleri yapılır, içine top ve tüfekler yerleştirilirdi. Bu tekerlekli maketler şehrin sokaklarında dolaştırılırken içlerinde bulunanlar top ve tüfekleri ateşlerler, seyircileri coştururlardı. Bazen denizde gemi, kale ya da ada maketleri yapılır bunların etrafında türlü gösteriler sergilenirdi.

Şehrin büyük meydanlarında rakkaslar, çengiler, köçekler, orta oyuncuları, karagözcüler, hanende ve sazendeler, cambazlar, ateşbazlar, şişebazlar, zorbazlar, çemberbazlar ve daha birçok hüner sahibi maharetleriyle izleyicilere hoş anlar yaşatırlardı. Matrak, cirit, kabak, azab oyunları; yaya, at, köpek, ok atma yarışları yapılırdı. Tekke ve tarikat mensupları ile esnafın alay geçişleri günlerce devam ederdi. Bilhassa saray düğünlerinde, şekerden mamul çiçek, ağaç, hayvan, ağaç vs. tasvirlerinin, bolluk ve bereketin sembolü devasa nahılların zaman zaman bazı evleri yıkmak pahasına sokaklardan geçirilmesi, şenliklerin vazgeçilmezlerindendi.

Şenliklerde halkın huzurunu bozacak davranışlarda bulunulmaması için ilave güvenlik tedbirleri alınırdı. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden bu eğlenceleri fırsat bilip İstanbul'a gelen ve daha sonra şehirden ayrılmayarak hanlarda, bekâr odalarında, dükkân altlarında yatıp kalkan işsiz güçsüz kimselerin vatanlarına iade edilmesi, yetkililer için ayrı bir sıkıntıydı.

Viladet-i hümayunlarda resmî şenliklerin yanı sıra birtakım âdetler ve teşrifat kaideleri uygulanmaktaydı. Doğum yaklaşınca valide sultan, çocuk ve anne için gerekli

21- Sultan II. Abdülhamid'in kızı Zekiye Sultan'ın kızı Ulviye Sultan'ın doğumuna düşürülen tarih (1892) (TSM, nr. 31/1466)

eşyayı tedarik ettirir, Harem'deki büyük odalardan birisi mücevherat ve ağır kumaşlarla süslenirdi. Annenin yatak takımı ve yorganlar, hanedana mahsus olan kırmızı renkteydi. Bilhassa beşiğin süslenmesine çok dikkat edilir, başucuna müzeyyen bir mushaf kesesi ve nazarlık takımı asılırdı. Şehzade veya sultanın doğumu sağ salim gerçekleşince Dârüssaâde ağası, bu haberi silahdar ağaya, o da bütün saray halkına duyururdu. Bunun üzerine Enderun'daki her oda, bebek erkekse beş, kızsa üç kurban

keserdi. Harem koridorları ve sarayın dışı fenerlerle, kandillerle süslenirdi. Müjdeyi vermek için bir saray görevlisi sadrazama gelir, burada merasimle karşılanır ve yanında getirdiği doğumu bildiren hatt-ı hümayunu yüksek sesle okurdu. Bu sırada hanedan azasının doğumu, Topkapı Sarayı, Yedikule, Kız Kulesi, Hisarlar vesair yerlerden, cinsiyetine veya padişahın kaçıncı çocuğu olduğuna göre değişen miktarlarda, belirli saatlerde top atılmak suretiyle halka duyurulur; mehteran çalmaya başlar; bir taraftan da şehirde tellallar dolaştırılırdı.

Doğumdan haberdar olan ve saraya davet edilen devlet erkânı ertesi gün gidip padişahı tebrik eder, burada kendilerine kürk ve hilat giydirilirdi. Ayrıca Dârüssaâde ağası veya kâhya kadın, saray dışındaki evli sultanlara, belli başlı rical ve şeyhülislam ailelerine birer tezkereyle doğumu bildirir ve onları saraya davet ederdi. Devlet ricalinin eşleri sadrazamın konağında toplanır, hep birlikte arabalarla saraya, yeni annenin yanına geçerlerdi. Davetliler üç gün sarayda misafir edilirler ve yapılan eğlencelere katılırlardı.

Viladet-i hümayunlarda riayet edilen geleneklerden birisi de beşik alaylarıdır. Valide sultan ile sadrazam, çocuk doğduğunda müzeyyen beşik, yorgan ve sırmalı örtüden oluşan hediyelerini ayrı birer alayla saraya gönderirlerdi. Şayet valide sultan hayatta değilse harem ya da hanedan kadınlarından birisi bu işi üstlenirdi. Valide sultanın beşik alayı doğumdan hemen sonra Eski Saray'dan yola çıkıp Divanyolu üzerinden Topkapı Sarayı'na ulaşırdı. Doğumdan altı gün sonra tertiplenen ve valide sultanınkinden daha kalabalık olan sadrazamın beşik alayı ise mehteran eşliğinde Paşakapısı'ndan çıkıp Divanyolu'ndan saraya gelirdi. İstanbul halkı, meydan ve yollara dökülür, alkışlar ve dualarla alayın geçişini izlerdi.

Sünnet Düğünleri

Şehzadelerin sünnet düğünlerinin Osmanlı şenlik ve merasimleri arasında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Zira "sûr-ı hıtân" da denilen sünnet düğünleri, sarayın bütün haşmetinin katılımcılara yansıtıldığı, halka açık en büyük şenliklerdendi.

İstanbul'da ilk sünnet düğününü Fatih Sultan Mehmed, 1471'de oğlu Şehzade Cem ile Şehzade Bayezid'den torunları Abdullah ve Şehinşah için yaptı. Şehzade Cem, sancakbeyi olduğu Manisa'dan, Şehzade Abdullah da Trabzon'dan İstanbul'a getirildi. Kaynaklarda, Eski Saray'da yapılan düğünde eğlencelerin günlerce sürdüğü nakledilir. Fatih, 1480'de yine Eski Saray'da bu defa Şehzade Cem'in oğlu Oğuz Han ile Şehzade Bayezid'in

22- Kanunî Sultan Süleyman'ın, şehzadeleri Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğünü için Atmeydanı'ndaki saraya gelmesi (*Hünernâme*)

سلطان سلیمان خان شهزاده لری که سلطان مصطفی و سلطان محمد و سلطان سلیم خانه سنت دوکولر ایچون بالجمله

23- III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet için haremden çıkışları (Vehbî)

24- III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid'in cerrahbaşı tarafından sünnet edilmeleri (Vehbî)

oğulları Ahmed, Korkud, Mahmud, Âlemşah ve Selim'in sünneti için bir şenlik düzenletti. Şehzadelerden bazıları kendi sancaklarından, bazıları da babalarının yanından İstanbul'a getirildi. Eğlenceler bir ay kadar devam etti.

Çocuklarının birçoğu babası tarafından sünnet ettirilen II. Bayezid, tahta çıktıktan sonra doğan oğlu Şehzade Mehmed ve Şehzade Şehinşah'tan torunu Mehmed için 1490 baharında bir sünnet şenliği düzenletti. Eski Saray'da şenliği izlemesi için padişaha bir çadır kuruldu. Sünnet düğünü, çeşitli eğlenceler ve ziyafetlerle İstanbul halkı ve davetlilerin bir ayını renklendirdi.

Kanunî Sultan Süleyman, Atmeydanı'nda iki defa sünnet düğünü yaptı. Bunlardan ilki, 1530'da gerçekleştirilen, Şehzade Selim, Şehzade Mehmed ve Şehzade Mustafa'nın sünnet şenlikleriydi. Atmeydanı'ndaki Mehterhane'de padişah için hususi bir köşk yapıldı, devlet erkânı için de otağlar ve gölgelikler kuruldu. Padişahın Kubbealtı'nda kendisini bekleyen Divan üyeleriyle Atmeydanı'na gelmesiyle Haziran sonlarında başlayan şenlikte İstanbullular, temmuz ortalarına kadar üç hafta gönüllerince eğlendiler. Kanunî'nin düzenlediği ikinci şenlik ise Şehzade Bayezid ile Şehzade Cihangir'in 1539'daki 15 gün süren sünnet düğünüdür. Bu şenliğin, oyun ve oyuncular bakımından birincisi kadar parlak olmadığı fakat para, yiyecek ve içecek bakımından ondan hiç de aşağı kalmadığı söylenir.[22]

III. Murad'ın 1582 yazında Şehzade Mehmed için yaptığı sünnet düğünü, Osmanlı İstanbul'unun şahit olduğu en büyük şenliklerdendi. Hazırlıklara bir yıl öncesinden başlandı. İbrahim Paşa Sarayı'nın Atmeydanı'na bakan cephesine padişah, şehzade ve harem halkının eğlenceleri izleyebilmeleri için kasırlar

22 Günay Kut, "Şehzade Cihangir ve Beyazit'in Sünnet Düğünü Yemekleri Üzerine", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, c. 5, s. 227-238.

inşa edildi, sarayın girişindeki basamaklar yenilendi. Bütün hazırlıklar tamamlanınca nihayet kararlaştırılan günlerde Harem halkı, şehzade ve padişahın İbrahim Paşa Sarayı'nda, diğer davetlilerin de meydanda kendileri için hazırlanan yerlere oturmalarıyla şenlik başladı. Aslında sünnet düğününün toplam iki ay süreceği ilan edilmişken yeniçerilerle sipahiler arasında büyük bir kavganın yaşanmasına kızan III. Murad, düğünün 52. günü saraya döndü ve böylece şenlik de sona erdi.

Sancağa yalnız büyük şehzadelerin gönderilmesi ve bilhassa da tahta geçişte "ekber-erşed" sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte sünnet şenlikleri miktarca bir hayli azaldı. Artık böyle bir şenliğin yapılabilmesi için asgari dört şartın bir araya gelmesi gerekiyordu: Padişahın bir erkek evladının doğması, bu şehzadenin sünnet çağına erişebilmesi, padişahın, bunu görebilecek kadar tahtta kalması ve uygun siyasi-içtimai şartların mevcudiyeti. Bütün bu şartlar istisnai olarak bir araya geldi ve buna bağlı olarak da şenlikler birer istisnaya dönüştü.

I. Ahmed'in tahta çıkmasıyla Osmanlı tarihinde bir ilk yaşandı; 14 yaşındaki yeni padişah, cülusundan bir ay sonra, 23 Ocak 1604 gecesi Topkapı Sarayı'nda büyük eğlenceler eşliğinde sünnet edildi. I. Ahmed'in oğlu IV. Murad ve torunu IV. Mehmed de tahta çıktıktan sonra Topkapı Sarayı'nda sünnet oldular. IV. Mehmed ile birlikte üç kardeşi de sünnet edildi ve sarayda bir hafta şenlik yapıldı. Ali Ufkî, padişahın huzurunda on iki gün ve gece boyunca neredeyse aralıksız bir şekilde musiki icra edildiğini, bir yandan da komedyenlerin çeşitli gösteriler yaptıklarını, o zamandan beri padişahın müzik dinlemekten hoşlanmadığını kaydeder.[23] IV. Mehmed, 1675'te oğulları Mustafa ve Ahmed'in sünneti için büyük bir şenlik tertipledi, fakat bu şenliğin mekânı olarak Edirne'yi seçti.

III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid'in sünnetleri için 1720'de İstanbul'da yaptığı sûr-ı hıtân, XVIII. yüzyılın en büyük şenliği oldu. Okmeydanı'nda 18 Eylül'de başlayan şenlik, 15 gün kesintisiz devam etti. Bu sürenin sonunda Topkapı Sarayı'na dönülerek burada da 6 gün daha geceli gündüzlü eğlenceler yapıldı. Eski Saray'da hazırlanan nahıllar ve şeker bahçeleri 9 Ekim'de mükemmel bir alayla Topkapı Sarayı'na getirildi. Düğünün 22. günü olan 10 Ekim'de sarayda devlet ricalinin katıldığı bir törenle şehzadeler sünnet edildi.

Kendi çocuklarının sünnetini debdebeli bir şekilde gerçekleştirmek isteyen padişahlar, seleflerinin şehzadeleri ya da kendi kardeşlerinin sünnetleri konusunda aynı arzuya sahip değillerdi. Bu şehzadeler sarayda sessiz sedasız sünnet edilirlerdi. Nitekim III. Ahmed döneminde şimşirlikte nezaret altında tutulan II. Ahmed'in oğlu Şehzade İbrahim ile II. Mustafa'nın oğulları Mahmud, Osman ve Hasan 1704'te "mahfîce" sünnet oldular.[24] Zira şimşirlikteki şehzadeler, hanedanın devamının garantisi oldukları kadar, baştaki padişahın da alternatifiydiler.

İstanbul halkı, III. Ahmed'den sonra yeni bir sünnet şenliği için II. Mahmud zamanına kadar bekledi. Şehzade Abdülmecid ile Abdülaziz, Sadabad'da 11-17 Mayıs 1836'da yapılan XIX. yüzyıldaki en şaşalı ve geleneksel düzendeki son şenlikte sünnet edildiler. Sultan Abdülmecid, 1847'de oğulları Mehmed Murad ile Abdülhamid'i; 1856'da Mehmed Reşad, Kemaleddin, Nureddin ve Burhaneddin'i 12'şer gün süren şenliklerle sünnet ettirdiyse de bu eğlencelerin eski görkem ve zenginliği kalmamıştır. Ayrıca artık düğün yerleri de değişmiş bulunuyordu. Nitekim 1856 yılında yapılan sünnet düğünü Maçka Kışlası'nda ve Maçka-Pangaltı ve Şişli Karakolu'na kadarki arazi üzerinde icra edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in, oğlu Yusuf İzzeddin Efendi için 1870'te; II. Abdülhamid de hanedan çocukları için üç defa yaptırdığı sünnet cemiyetleri, şenlik havasından tamamen uzaklaştı.

Sûr-ı hıtânlar, diğer Osmanlı şenliklerinde de karşımıza çıkan yarışlar, hüner gösterileri, esnaf alayları gibi eğlencelerin yanı sıra toplu sünnet törenleri olmalarıyla dikkat çekerler. Şenliklerde, içoğlanları, zadegân çocukları, başta yoksullar olmak üzere İstanbul ve civarında yaşayanların evlatları, bütün masrafları saray tarafından karşılanarak sünnet ettirilmekteydi. 1582'de, İntizâmî'ye göre 10.000'den fazla; 1720'de Mehmed Hafız'a göre 3.285, Vehbî'ye göre 5.000; 1836'da Hızır'a göre 10.000, Lebîb'e göre 5.046; 1847'de Tahsin'e göre 8.000; 1856'da 500-600 çocuk, şehzadelerle birlikte sünnet edilmişti. II. Abdülhamid de gerek şehzadeler için yapılan sünnet cemiyetlerinde gerekse başka vesilelerle toplu sünnetler yaptırmıştır.

Şehzadelerin Bed'-i Besmele ve Hatim Merasimleri

Osmanlı şehzadeleri, eğitimlerinin teorik kısmını sarayda almaya başlarlardı. Şehzadenin altı yaşında ilk defa derse başlaması münasebetiyle devlet ricalinin katılımıyla "bed'-i besmele" adı verilen bir merasim yapılırdı.[25]

23 Karşılaştırmalı olarak bk. Ali Ufkî, *Saray-ı Enderun,* s. 52; *Ali Ufki Bey'in Anıları*, s. 81.

24 Silâhdar, *Nusretnâme-Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001, s. 673.

25 Mustafa Öcal, "Âmin Alayı", *DİA*, III, 63.

25- Şehzade Mahmud Celaleddin için hazırlanan beşik takımındaki cüz kesesi (TSM, nr. 2/269)

Dönemin önde gelen âlimlerinden birisi, şehzadeye hoca olarak tayin edilirdi.

Bed'-i besmele merasimi, genelde Topkapı Sarayı'nda yapılmaktaydı. Ancak bazen İstanbul dışında da bu tören icra edilirdi. Mesela IV. Mehmed, Haziran 1669'da av için bulunduğu Mora Yenişehir'inde, Doğanköyü'nde büyük oğlu Mustafa'nın bed'-i besmelesinin yapılmasını emretmiş, şehzade alayla İstanbul'dan buraya getirilmiştir.[26]

Topkapı Sarayı'ndaki bed'-i besmele merasimi, genelde padişahın tercihe göre Alay Köşkü, Sinan Paşa Köşkü (İncili Köşk) gibi kasırların önünde icra edilirdi. Merasim gününden evvel köşkün önünde devlet ricali için çadırlar kurulurdu. Tayin edilen gün herkes kendisi için ayrılan yere oturur, tatlı ve kahve ikramından sonra kendilerine ziyafet verilirdi. Padişah da yemeğini sarayda yiyip köşke inerdi. Hazır bulunanlar padişahı karşıladıktan sonra şehzadeyi getirmek üzere alayla Ortakapı'ya giderdi.

Dârüssaâde ağası, Harem'den şehzadeyi alır, Hırka-ı Saadet Odası önünde dua edildikten sonra atına bindirirdi. Şehzadenin Ortakapı'dan çıkmasıyla kendisini bekleyenler de atlarına biner ve tekrar alay düzeniyle köşke gelinirdi. Sadrazam, şehzadeyi attan indirip kucağında köşke götürürdü. Şehzade, babasının elini öpüp yanına otururdu. Bu sırada padişahın oturduğu yerin yanına iki minderle bir rahle konulurdu. Belirlenen eşref saatte sadrazam şehzadeyi kucağına alıp rahlenin başına oturturdu. Padişah haricinde herkes ayağa kalkar ve şeyhülislam veya ulemadan bir başka kimse çocuğa besmele çektirip elifbanın tamamını veya bir kısmını okuturdu. Bu iş bitince şeyhülislam ve Ayasofya şeyhi, birer dua okur, dışarıdaki saray müezzinleri yüksek sesle âmin derlerdi.

Bundan sonra şehzade getirildiği gibi saraya götürülüp dairesine teslim edilir, alay yine merasim

26 Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme,* haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul 2008, s. 322-324.

26- Cüz kesesi (TSM, nr. 31/199)

mahalline dönerdi. Padişah, köşkte sadrazam, şeyhülislam, Dârüssaâde ağası, nakibüleşraf ve birinci ile ikinci hünkâr imamlarına birer kürk giydirirdi. Sadrazam da köşkün önünde davetlilere, padişah adına birer hilat giydirip hediyeler verirdi. Böylece merasim sona ererdi. Bed'-i besmelede, şehzadenin, kendisine ilk defa elifba okutan şeyhülislamın elini öpmesi gerekir, fakat şeyhülislam hanedana hürmeten elini vermeyip şehzadenin omuzunu öperdi. Sadrazam, tahsile başlayan şehzadeye, elifba, cüz kesesi, hilal gibi hediyeler verirdi.

Şehzadelerin Kur'an-ı Kerim hatmetmeleri dolayısıyla Hırka-i Saadet Odası'nda yeni bir merasim yapılırdı. Öğle namazını müteakiben yapılan bu merasime, sadrazam ve diğer vezirler, şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri, nakibüleşraf ile Ayasofya ve Valide Sultan camileri şeyhleri iştirak eder, reisülküttab, defterdar ve çavuşbaşı da odanın penceresinin dış tarafından merasimi izlerlerdi. Törende şehzadenin hocasına teberrüken samur bir kürk giydirilir, diğerlerine böyle bir inamda bulunulmazdı. Nihayet hazır bulunan rical tarafından şehzadeye çeşitli hediyelerin takdimiyle merasim sona ererdi. *Buhârî-i Şerîf* hatmi merasimi de aynı şekilde Hırka-i Saadet Odası'nda da icra edilmekle birlikte genelde Ayasofya Camii'nde devlet ricali ve selatin camileri şeyhlerinin katılımıyla yapılırdı. Ayasofya'ya gidiş ve dönüşte alaya mehteran eşlik ederdi.

XIX. yüzyıl ortalarına doğru Batılılaşma süreci ve padişahların Topkapı Sarayı'nı terk etmelerine bağlı olarak bed'-i besleme merasimleri de değişti. II. Mahmud, Nisan 1832'de dokuz yaşına giren Şehzade Abdülmecid'in eğitimine başlaması dolayısıyla Osmanlı payitahtında ne daha önce yapılmış ne de daha sonra yapılacak olan büyük bir şenlik düzenletti. Bunun için Haydarpaşa'daki İbrahimağa Çayırı seçildi. Şenlik yeri Kadıköy ve Üsküdar yönüne doğru yayılan sayısız çadırla dolduğu gibi, binlerce kişi İstanbul'dan kayıklarla Anadolu yakasına geçti. İzleyicilerin toplam sayısının 150.000'den fazla

27- Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinin sancağa çıkma merasimleri (Ârifî, *Süleymânnâme*)

olduğu nakledilir. Merasim, padişah ve şehzadenin iki ayrı çektiriyle şenlik alanına gelmeleriyle başladı. II. Mahmud, otağ-ı hümayunun önüne kurulan tahta oturdu. Sağında şeyhülislam ve saray hocaları, solunda da devlet ricali dizilmişti. Şehzade Abdülmecid, babasının eteğini öptükten sonra taht ile şeyhülislam arasına yerleştirilmiş sedirde ilk dersini aldı. Bu şenlikte, 24.000 asker tarafından geçit töreni yapıldı.

Müteakip yıllarda şehzade ve sultanların bed'-i besmeleleri, resmî bir merasim olmaktan çıkıp daha ziyade saray halkı ile sınırlı törenlere dönüştü.

Şehzadelerin Sancağa Gönderilme Merasimi

Osmanlı şehzadeleri, belli bir yaşa gelince yanlarına "lala" adı verilen tecrübeli bir devlet adamıyla birlikte devlet idaresini öğrenmeleri için sancaklara vali olarak gönderilirlerdi. Bunun için İstanbul'da resmî bir merasim yapılırdı.

Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezid'in isyanından sonra sancaklara sadece padişahın veliaht olan en büyük oğlu gönderildi. En son III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed, Manisa'da sancakbeyi olarak görev yaptı. III. Mehmed döneminde en büyük şehzade de sancağa gönderilmedi. Yine de IV. Mehmed dönemine kadar büyük şehzade kâğıt üzerinde bir sancak yöneticiliğine tayin edilir, ancak sancağa şehzadenin yerine vekili olarak bir devlet adamı "mütesellim" adıyla gönderilirdi. IV. Mehmed bu uygulamaya da son verdi.

III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in Manisa'ya uğurlanması için yapılan merasim, bu konuda şimdiye kadar tespit edilebilen tek örnektir. III. Murad, Şehzade Mehmed'in sünnet düğününden sonra, şehzadenin sancağa çıkması için hazırlıklara başlanmasını emretti. Bunun üzerine, şehzadenin Manisa'daki maiyeti olmak üzere, 2.000 kişi belirlendi.

Şehzade Mehmed, Aralık 1583'te merasim için seher vakti, eğeri altın işlemeli, süslü bir at üzerinde saraydan çıktı. Devlet erkânı sarayın kapısında toplanmış, yeniçeriler ise getirilmemişti. Şehzade Bâb-ı Hümayun'dan çıkınca alkış yapıldı. Herkes teşrifattaki mevkisine uygun bir şekilde, alay düzeniyle iskeleye doğru yürümeye başlandı. Yolda önce şehzadenin hocası Nevâlî Efendi, sonra da sırasıyla Veziriazam Siyavuş Paşa, hazır bulunan vezirlerin her biri ve nihayet kadıaskerler, ananeye uyarak şehzadeye yaklaşıp adalete, halka ve askere dair sözler söylediler. Şehzade, Eminönü'ndeki Vezir İskelesi'nde bekleyen Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'nın baştardasına binerken toplar atıldı. Başka bir kadırgaya da şehzadenin maiyeti ile başta büyük vezirler olmak üzere devlet erkânı bindi.

Şehzade, beraberindekilerle Üsküdar'dan alayla otağına indi. Devlet erkânı birkaç gün daha şehzadenin yanında kaldıktan sonra kendisine veda edip İstanbul'a döndüler.

Hanım Sultanların Düğünleri

İstanbul'un günlük hayatına hareketlilik kazandıran saray menşeli merasimlerden birisi de hanedan kızlarının düğün ve nikâhlarıydı.

Padişah, sultanlardan birini evlendirmek istediğinde, damat olarak seçtiği kişinin ismini sadrazama bildirir veya onun tavsiyelerini de dikkate alarak adayı belirlerdi. Damatlığı kesinleşen kimseye nişan takımlarını saraya göndermesine dair ferman yazılırdı. Bunun üzerine gerek sarayda gerekse damat tarafında hummalı bir hazırlık başlardı. Padişah, hanedanın reisi sıfatıyla, kendi kızı olsun ya da olmasın evlenecek sultanın ihtiyaçlarını karşılamakla mükellefti. Yeni çift için şehirde bir saray yaptırır veya uygun bir konağı kirası hazineden ödenmek şartıyla kiralardı.

Damadın saraya göndermek zorunda olduğu başlıca ağırlıklar, mihr-i müeccel, yüzük, kuşak, bir çift küpe ve bilezik, ayna, inci, mücevherli pabuç, mest ve nalındı. Damadın zenginliğine bağlı olarak bu ağırlığın kıymeti artmaktaydı. Ayrıca damadın başta valide sultan olmak üzere harem halkına da hediyeler takdim etmesi âdettendi. Bazen malî durumu iyi olmayan damada hazırlıkları tamamlayabilmesi için hazineden para verilirdi.

Nişan ve nikâh merasimleri farklı günlerde yapılır, ilgili kimselere davetiyeler gönderilerek saraya gelecekleri zaman bildirilirdi. XVI. yüzyılın sonlarına kadar hanedan kadınlarının Eski Saray'da bulunmaları sebebiyle düğünün bazı merasimleri burada yapılıyordu. Harem tamamen Topkapı Sarayı'na taşınınca tahttaki padişahın kızlarının düğünleri burada, selefinin kızlarınınki ise Eski Saray'da yapılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda ise düğünler, Çırağan, Dolmabahçe, Yıldız gibi saraylarda yapıldı. Keza düğünlerin başından sonuna kadar idaresi, önceleri Dârüssaâde ağasının sorumluluğunda iken Tanzimat Dönemi'nde bu vazifeyi başmabeynci üstlenmiştir.

Topkapı Sarayı'nın kullanıldığı dönemlerde kararlaştırılan günde sarayın merasimin yapılacağı kısmı süslenir, davetliler için çadırlar kurulurdu. Damadın alayla saraya gönderdiği nişan bohçası, Harem kapısında Dârüssaâde ağası tarafından teslim alınırdı. Bunları içeriye götüren ağa, gelinin nişan bohçasını getirip damadın sağdıcına teslim ederdi. Bohçanın ve

28- Çeyiz sandığı (TSM, nr. 8-435)

kenarı işlemeli başörtüsünün sağdıç tarafından teslim alınmasıyla nişan resmen ilan edilmiş olur ve saraya gelenlere ziyafet çekilirdi. Ertesi gün çiftin nikâhı kıyılırdı. Sultanların, babaları nezdindeki kıymetlerine, padişahın sevdiği veya sevmediği selefinin kızı olup olmamalarına veya daha başka sebeplere göre nikâhın kıyılacağı yer Kubbealtı, Dârüssaâde ağasının odası veya sarayın başka bir bölümü olabilirdi. Merasim günü hazır bulunacaklar nikâh mahallinde kendilerine ayrılan yerlere yerleştikten sonra geline vekâlet eden Dârüssaâde ağası, damadın vekilleri ve şahitler gelirler, şeyhülislam, nikâh akdini gerçekleştirirdi. Dârüssaâde ağasının nikâhın tamamlandığını padişaha haber vermesiyle, hazır bulunanlara hilatler giydirilir, ikram yapılır ve nihayet merasim sona ererdi.

Düğünde damat, devlet ricalini mevkilerine göre gruplar hâlinde konağına davet ederek onlara ziyafet çekerdi. Bu sıralarda sarayda kına gecesinin heyecanı yaşanırdı. Kına gecesine devlet ricalinin eşlerinden kimlerin katılacağı, beraberlerinde getirecekleri hediyelerin kıymet ve miktarları sadrazam tarafından deftere yazılıp padişaha takdim edilirdi. Davetliler ve harem halkı, kına gecesi geç saatlere kadar eğlenir, sonra da o geceyi geçirmek üzere kendilerini misafir eden padişahın kadın efendilerinin dairelerine çekilirlerdi.

Kınadan sonra gelinin çeyizi büyük bir alayla damadın sarayına götürülürdü. Ertesi gün gelin, kırmızı bir arabayla ve öncekinden daha ihtişamlı bir alayla damadın konağına nakledilir, yine kırmızı gelinliğiyle kendi hareminde davetlilerin önüne çıkardı. İstanbul halkı, bu alayları yakından görebilmek için sokakları doldururdu. Genellikle çeyiz alayları çarşamba, "arûs alayı" da denilen gelin alayları ise perşembe günleri yapılmakta, bazen her iki alay aynı günde

düzenlenebilmekteydi. İmparatorluğun sonuna kadar çeyiz ve gelin alaylarının günleri genelde aynı kalmıştır. Fakat ilk defa II. Abdülhamid'in kızı Naîme Sultan 1898'de Kemaleddin Paşa ile olan düğününde kırmızı yerine beyaz gelinlik giymiş, bundan sonra sultanlar, beğendikleri renk gelinlik elbiseleri yaptırmışlardır.

Gelini getirenlerden yalnızca sadrazam, şeyhülislam ve vezirler yatsı namazına kadar damadın sarayında bekler, namazdan sonra şeyhülislamın duasını müteakip damadın hareme gönderilmesiyle onlar da kendi konaklarına dönerlerdi. Ertesi gün damat ve sultan, devlet ricaline hediyeler gönderirlerdi. Hediyeleri alanlar, bunları getirenlere bahşiş ve armağanlar verirdi. Böylece düğün merasimleri tamamlanırdı.

Sultanların düğünlerinin süresi ve şatafatı, evlenecek sultanın kimliğine göre değişebilmekteydi. Mesela tahttaki padişahın sevdiği veya sevmediği selefinin kızının düğünü bir iki gün içinde sönük bir şekilde tamamlanabilmekteydi. Buna karşılık padişahın ilk veya çok sevdiği bir kızının düğünü hayli debdebeli olurdu. Bazen İstanbul, aynı şenlikte hem şehzadelerin sünnetini hem de sultanların evliliğini kutlardı. Mesela Fatih Sultan Mehmed, 1480'deki sünnet şenliğinde torunu Şehzade Abdullah'ı başka bir torunuyla, Şehzade Mustafa'nın kızıyla evlendirdi. II. Bayezid, 1490'daki şenlikte, üç kızını, Uzun Hasan'ın torunu Mirza Ahmed, Veziriazam Davud Paşa'nın oğlu ve Nasûh Bey'in oğlu ile evlendirdi. Kanunî Sultan Süleyman, 1539 şenliğinde, kızı Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın düğününü de yaptı.

Uzun süre diğer şenlikler gibi düğünlerin de İstanbul'da ana mekânı Atmeydanı olmuş, ancak XVIII. asrın başlarından itibaren ve özellikle de XIX. yüzyılda bu şenliklerin hem düzenlenmesinde hem de mekânında önemli değişiklikler olmuştur. 1562'de II. Selim'in kızlarından İsmihan Sultan'la Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın, Şah Sultan'la Çakırcıbaşı Hasan Ağa'nın ve Gevherhan Sultan'la Kaptanıderya Piyale Paşa'nın; 1648'de Sultan İbrahim'in kızı Atike Sultan'la Kenan Paşa'nın düğünleri Atmeydanı'nda yapılmıştır.

III. Ahmed dönemi, saray düğünlerinin İstanbul tarihinde ayrı bir yeri vardır. Padişah, 1708, 1709, 1710, 1724'te kendisinin ve kardeşi II. Mustafa'nın kızları için dillere destan düğünler yaptırdı. 1709 ve 1710'daki düğünlerin her ikisinde İstanbul'da 15'şer gün şenlik düzenlendi. II. Mustafa'nın kızlarından Ayşe Sultan ile Tezkereci İbrahim Paşa'nın, Emetullah Sultan ile Osman Paşa'nın düğünleri de 1720'deki sünnet şenliğinde yapıldı.

II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Halil Rifat Paşa'nın 1834'teki düğünü XIX. yüzyıl İstanbul'unun ilk büyük hanedan düğünü oldu. 1836'da Mihrimah Sultan ile Mehmed Said Paşa'nın düğünü çok daha görkemli bir şekilde gerçekleştirildi. İstanbul baştanbaşa kandil, mahya ve meşalelerle donatıldı; Beşiktaş Sarayı ve Dolmabahçe'de günlerce şenlik yapıldı. Sultan Abdülmecid'in kızlarından Fatma Sultan'ın Ali Galip Paşa'yla 1854 yılında; Cemile Sultan'ın Mahmud Celaleddin Paşa ve Münire Sultan'ın İbrahim Hilmi Paşa'yla 1858'deki düğünleri de bu dönemin şaşalı düğünlerindendi.

29- II. Bayezid'in cenazesinin götürülüşü (Şükrî-i Bitlisî, *Selîmnâme*)

Cenaze Merasimleri

Fatih Sultan Mehmed'den itibaren, Sultan Vahideddin hariç, bütün Osmanlı padişahları resmî merasimle İstanbul'da defnedildiler.

Şehzadelerin Anadolu'daki sancaklara idareci olarak tayin edildikleri ve veraset hukukunun tam manasıyla sistemleşmediği dönemlerde padişahların vefat haberi, şehzadelerden birisinin İstanbul'a gelip yeni padişah sıfatıyla tahta geçmesine kadar gizli tutulur, naaşa bozulmaması için tahnit uygulanır veya naaş soğuk bir yerde muhafaza edilirdi. Zira bir padişah öldüğünde, diğeri tahta çıkana kadar kanunlar geçersiz sayıldığından askerler yağma yapabiliyor, başkente kargaşa hâkim olabiliyordu. Bu süreçte yaşanacak her şey devlet adamlarının idare yeteneğine bağlı olarak gelişirdi. Şehzadelerin her birine haberciler gönderilir

30- Zigetvar kalesi önünde vefat eden Kanunî Sultan Süleyman'ın cenazesinin Belgrat'a geldikten sonra ölümünün ilanı ve ordugahta yapılan dua (*Hünernâme*)

ve acilen İstanbul'a gelmeleri istenirdi. Yeni padişah tahta oturduktan sonra babasının cenaze merasiminin yapılmasını emrederdi.

Ekber-erşed sistemine geçilince ölen padişahların naaşları bekletilmekten, İstanbul da askerlerin çıkartabilecekleri kargaşalardan kurtuldu. Bu yeni dönemde bir padişah vefat ettiğinde Dârüssaâde ağası sadrazamı derhâl bundan haberdar ederdi. Sadrazam vakit kaybetmeksizin konağına veya sonraları Bâbıâli'ye topladığı devlet erkânını maiyetine alıp saraya gelirdi. Cülus merasiminin icrasından sonra yeni padişah, selefinin cenaze işlerinin yapılmasını emrederdi. Sultan İbrahim'in katlinden sonra, padişahın veya şehzadenin bir suikast neticesinde vefat edip etmediğinin kontrolü kanun oldu. Bu yüzden yeni padişahtan müsaade alındıktan sonra ilgili kimseler tarafından naaş, üzerindeki elbiseyle muayene edilir, herhangi bir mesele yoksa gasl işlemleri yapılmaya başlanırdı. Mesela II. Mustafa döneminde 22 yaşında aniden vefat eden Şehzade İbrahim'in ölüm sebebi hususunda halk arasında çıkabilecek dedikoduların önünü almak için naaş, devlet ricali, ulema ve kolağaları tarafından muayene edilmiştir.[27]

Padişahların naaşları, genellikle Hırka-ı Saadet Dairesi'nin önündeki bir mermer set üzerinde, Dârüssaâde ağasının nezaretinde gasl ve tekfin edilip tabutuna konurdu. Tabutun ceviz ağacından yapılması âdetti. Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar önlerinde vefat ettiğinde Sokullu Mehmed Paşa, Ösek Kalesi'nde ceviz ağacından yapılmış bir taht olduğunu öğrenince bunu kalede yapılacak caminin minberinde kullanma bahanesiyle Zigetvar'a getirtip bir tabut yaptırmıştır.[28]

Yeni padişahın izniyle tabut, Topkapı Sarayı'nda, Servili Yol, Helvahane önü, Bâbüssaâde önü vesair mahallerde hazırlanan bir tahtabende konulur, cenaze namazı burada kılınır, İstanbul dışında vefat edenler için bu vazife yerine getirilmiş olsa dahi sarayda tekrar eda edilirdi. Namazı şeyhülislamın kıldırması kanundu. Onun bir mazereti varsa namazı Rumeli kadıaskeri veya hünkâr imamı gibi ulemanın diğer önde gelen isimleri kıldırırdı. Bunun istisnaları da olabilmekteydi. Mesela Fatih'in cenaze namazını devrin ünlü sufilerinden Şeyh Ebülvefa kıldırmıştı. İstanbul'da bulunan ve bir mazereti olmayan devlet erkânı namaza katılır, yeni padişah da Arzodası veya Hasoda'nın önünden namaza iştirak ederdi.

31- Kanunî Sultan Süleyman'ın Süleymaniye haziresine defni

Padişah ve diğer hanedan mensuplarının vefat haberi payitaht halkına Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Fatih gibi selâtin camilerinde salâ verilmek suretiyle duyurulurdu. Ayrıca şehirde dolaşan tellallar da "Devir ... Han'ındır" diye bağırarak hem vefat hem de cülus hadisesini ilan ederlerdi. Dârüssaâde ağasından haber gelmedikçe sadrazam, salâ verilmesi için ilgililere buyuruldu yazamazdı. Müteveffa padişahın nereye defnedileceğine halefi karar verirdi. Defin yeri belli olunca devlet adamları, omuzlarında Ortakapı'dan çıkardıkları tabutu burada teberdarlara devrederlerdi. Derhâl alay düzeni kurulur ve arabaya konulan naaş, defnedileceği yere nakledilirdi. Saray ağalarından yalnızca Dârüssaâde ağası cenaze alayına katılabilirdi. İstanbul halkı da saraydan çıktıktan sonra cenaze alayına iştirak ederdi.

Padişahların vefatlarında dikkat çeken geleneklerden birisi de matem tutmaktı. Matem işareti olmak üzere yeni padişah da dâhil merasime katılanlar

27 Silâhdar, *Nusretnâme*, s. 811-812.

28 Zeynep Tarım-Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 112.

32- 1587'de vefat eden Valide Nurbanu Sultan'ın cenazesinin Topkapı Sarayı'ndan çıkartılması (Lokman, *Şehinşâhnâme*)

koyu renk elbiseler giyip siyah sarık veya sarığının üzerine siyah şemle sararlardı. Bu şekilde resmî matem hâli üç günle bir hafta müddetince devam ettirilir, yeni padişahın emriyle son bulurdu. XVII. asrın ortalarından itibaren bu matem usulü kaldırılmıştır. Matem, sadece sarayla sınırlı kalmaz, şehre de aksederdi. Mesela, Fatih'in naaşı türbesine götürülürken kuyrukları kesilmiş ve eğerleri ters çevrilmiş atlar cenaze alayının önünde yürüyorlardı. Müteveffa padişahın sarığı ve kırılmış yayları da tabutunun üzerine konulmuştu. Defin işlemi bittikten sonra padişahın sarık ve kılıcı mezarının üzerine bırakıldı.[29]

Vefat eden sultanların cenazeleri de padişah ve şehzadeler gibi mutlaka Topkapı Sarayı'ndan resmî merasimle kaldırılırdı. Naaş, alay tertibiyle arabayla karadan veya kayıkla denizden defnedileceği yere götürülürdü. Eski Saray'da veya kendi saraylarında vefat eden sultanların naaşları da Topkapı Sarayı'na getirilip buradan son yolculuklarına uğurlanırdı. Sultanların cenaze namazları, hanedanın erkeklerinden farklı olarak, sarayda kılınabileceği gibi defnedileceği yerde de kılınabilirdi. Tezkirelerle bundan haberdar edilen devlet ricali, resmî kıyafetleriyle cenaze merasiminde hazır bulunurdu. Padişahların kadınları ve valide sultanlar da vefat ettiklerinde kendileri için merasim yapılırdı. Ölen sultanzade çocukları ise hanedandan sayılmadıklarından resmî merasim olmaksızın gömülürlerdi.

29 Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *TD*, 1966, c. 21, s. 107-108.

KAYNAKLAR*

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, Ankara 1988

Ahıshalı, Recep, "Divân-ı Hümâyun Teşkilâtı", *Osmanlı*, VI, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 24-33.

Akbayar, Nuri, Nejdet Sakaoğlu, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, İstanbul 1999.

Alikılıç, Dündar, *Osmanlı Devlet Protokolü ve Törenler: İmparatorluk Seremonisi*, İstanbul 2004.

Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadîmemiz*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, ts.

And, Metin, "16. Yüzyılda Elçilikler ve Elçiler", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1970, c. 1, sy. 3, s. 20-25.

And, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul, Kent, Saray, Günlük Yaşam*, İstanbul 1993.

And, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece, Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*, İstanbul 2000.

Arslan, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, VIII c., İstanbul 2008-2011.

Atalar, M. Münir, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyun ve Surre Alayları*, Ankara 1991.

Atasoy, Nurhan, "Hırka-i Saâdet", *DİA*, XVII, 374-377.

Atasoy, Nurhan, *1582 Surnâme-i Hümâyun: Düğün Kitabı*, İstanbul 1997.

Atıl, Esin, *Levnî ve Surnâme: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, İstanbul 1999.

Bozkurt, Nebi, Doğan Yavaş, "Mukaddes Emanetler Dairesi", *DİA*, XXXI, 111-114.

Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun, haz. Yusuf Çağlar ve Salih Gülen, İstanbul 2008.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "18. yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri", *Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım-Ertuğ, İstanbul 2006, s. 582-594.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti", *TED*, 1998, sy. 16, s. 37-45.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara 1999, c. 9, s. 133-142.

Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, haz. Yavuz Ercan, İstanbul 1979.

Faroqhi, Suraiya, *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995.

Göktaş, Uğur, "Mahyacılık", *DBİst. A*, V, 275.

İpşirli, Mehmet, "Elçi", *DİA*, XI, 3-15.

"Kadir Alayı", *DBİst.A*, IV, 369.

Karaca, Filiz, "Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesi", doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.

Karateke, Hakan T., *An Ottoman Protocol Register, Containing Ceremonies from 1736 to 1808: BEO Sadaret Defterleri 350 in the Prime Ministry Ottoman State Archieves, İstanbul*, London 2007.

Kazıcı, Ziya, "Alay Köşkü", *DİA*, II, 346-350.

Kuban, Doğan, "Yalı Köşkü", *DBİst.A,* VII, 416-417.

Levend, Âgah Sırrı, *Nabî'nin Surnâmesi*, İstanbul 1944.

Mercan, Halil, "Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrîfâtı (Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)", yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996.

"Mevlit Alayı", *DBİst.A*, V, 431.

Mumcu, Ahmet, "Divân-ı Hümâyûn", *DİA*, IX, 430-432.

Nutku, Özdemir, "Bayram Alayı", *DİA*, V, 265-266.

Nutku, Özdemir, "Bayram", *DİA*, V, 263-265.

Nutku, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara 1987.

Nutku, Özdemir, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, İstanbul 1995.

Orgun, Zarif, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", *TV*, 1941, c. 1, s. 245-253.

Ortaylı, İlber, "Baklava Alayı", *DBİst.A*, II, 5.

Öcal, Mustafa, "Âmin Alayı", *DİA*, III, 63.

Önal, Ahmet, "18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası (Türk Tarih Kurumu Y.70-Değerlendirme-Transkripsiyon)", yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Sakaoğlu, Necdet, "Bayram Alayı", *DBİA*, II, 99-101.

Sakaoğlu, Necdet, "Hırka-i Saadet Ziyareti", *DBİst.A*, IV, 67-68.

Sakaoğlu, Necdet, "Surre Alayı", *DBİst.A*, VII, 80-81.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Dîvân-ı Hümâyunun Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri", *Osm. Ar.*, 2008, sy. 30, s. 87-143.

Sinanlar, Seza, *Atmeydanı, Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*, İstanbul 2005.

Surre-i Hümâyun, İstanbul 2008.

Şahin, H. Hümeyra, "Bâbıâli'de Uygulanan Teşrifat (1703-1839)", yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Şeker, Mehmet, "Mevlid", *DİA*, XXIX, 479.

Uluçay, Çağatay, "İstanbul'da XVIII ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, 1958, c. 4, s. 199-213.

Uluçay, Çağatay, *Harem II*, Ankara 1992.

Uluçay, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "1224 (1809) Senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim", *TTK Belleten*, 1943, c. 7, sy. 25, s. 101-111.

Yıldırım, Üzeyir, "Osmanlılar'da Cülus ve Buna Dair Bir Kaynak Eser", yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2007.

Ziroviç, Olga, "Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri", *BTTD,* 1968, sy. 4, s. 45-53.

* Dipnotlarda yer almayan kaynaklar.